THE HARMFUL SOAPS, DETERGENT CAKES, AND POWDER (PROHIBITION OF PRODUCTION, SALE AND DISTRIBUTION) BILL, 1994.

SHRI SURESH PACHOURI (Madhya Pradesh) : Sir, I beg to move for leave to introduce a Bill to provide for prohibition of production, sale and distribution of soaps, detergent cakes, and powders containing washing soda and other chemicals in excess which are harmful to the hands or other parts of the human body as well to the clothes and environment to which such soaps, cakes or powders are applied or released and for matters connected therewith or incidental thereto.

The question was put and the motion was adopted.

SHRI SURESH PACHOURI : Sir, I introduce the Bill.

THE COMPULSORY MAINTENANCE OF NATIONAL HIGHWAYS AND ROADS BILL, 1994.

SHRI SURESH PACHOURI (Madhya Pradesh) : Sir I beg to move for leave to introduce a Bill to provide for the compulsory periodic repairs of highways including national highways and roads and proper maintenance and upkeep of such highways and roads by the Central and State Governments and provisions for public utility services, ambulance and crane services at strategic points of highways and roads and for matters connected therewith or incidental thereto.

The question was put and the motion was adopted.

SHRI SURESH PACHOURI : Sir, I introduce the Bill.

THE PROHIBITION OF DUMPING OF ARMS AND MAKING POLITICAL SPEECHES IN RELIGIOUS PLACES BILL, 1994.

SHRI MENTAY PADMANABHAM (Andhra Pradesh) : Sir, I beg to move for leave to introduce a Bill to provide for prohibition of dumping of arms and making political speeches in religious places and for matters connected therewith or incidental thereto.

The question was put and the motion was adopted.

SHRI MENTAY PADMANABHAM : SIR, I introduce the Bill.

THE CONSTITUTION (SCHEDULED CASTE) ORDER (AMENDMENT) BILL, 1991—contd.

SHRI M. M. JACOB (Kerala) : Mr Vice-Chairman, Sir, I am happy to support the Bill moved by Mr. Narayanasamy in this House.

Sir, the State of Objects and Reasons of the Bill introduced says :

> "The Scheduled Castes and converted Christians from Scheduled Castes are living in the same village or town under similar social set-up. There is no reason to deny them the rights on the ground of conversion. Several Christian organisations have demanded the inclusion of converted Chrostians in the Scheduled Caste category so that they continue to get the benefits available to Scheduled Caste."

Sir, why is it that we have to introduce a Private Member's Bill at this point of time ? There are various factors. Sir, various circumstances which existed in this country at that period of time must have compelled the issuance of the Presidential Order of 1950. Otherwise, the Constitution was very clear through various articles about equal rights and equal opportunities for all communities. That is the spirit of the Constitution. The Constitution-makers never thought of giving any discriminatory treatment to any section of the society, whatever it be. So, in 1956, when the question was re-opened for the inclusion, of Sikhs, to get the benefits to those converted from Hinduism to Sikkhism and to those Sikh Scheduled Castes, the Parliament unanimously accepted their inclusion in 1956.

Later on, the matter regarding the neo-buddhists who were converted during the time of Dr. Baba Saheb Ambedkar, came before the House. I was sitting in the Opposition at that time. I remember all the Members in this House gladly supported that Bill for inclusion of neoBuddhists in the category of Scheduled Castes to become eligible to all the privileges and benefits. But I was looking at the Statement of Objects and Reasons. That is why I got surprised when I found Mr. Narayanasamy's Bill at this time. Mr. Vice-Chairman, the Statement of Objects and Reasons in the Bil introduced in this House in 1990 says : 'Upon conversion to Buddhism, they become ineligible

for statutory concessions, like reservations in services and seats of Parliament and State Assemblies, and non-statutory concessions like education and scholarship. Various demands have been made, from time to time, for extending all the concessions, available to the Scheduled Castes, to them also on the ground that change of religion has not altered their social and economic conditions.' Sir, this is the central point in that Statement of Objects and Reasons of the Bill passed by this House in 1990. Change of religion doesnot alter the social and economic conditions. As a matter of fact, non-statutory concessions of the Central Government available to the Scheduled Castes have been extended to neo-Buddhists. So, they objectively deserve to be treated as Scheduled Castes for the purpose of various reservations. And it was proposed to amend the Presidential Order, and on 2nd March, 1990, this was passed by this Parliament and this is now an Act. That is why I expressed my surprise. When we discussed it, the Government assured that since that was the year to celebrate the centenary of Dr. Baba Saheb Ambedkar, they thought if fit to pass it immediately as a token of appreciation of the services rendered by Baba Saheb Ambedkar. And we agreed. Then the Minister said : 'We are bringing another legislation to include this also.' Afterall, this was the scheme and we know that it is the same thing ; the objects and reasons given are the same, and so it is a normal thing. I would not have stood up here at this moment to speak if I was not convinced that this was going to be a burden on the Government or other communities in this country, because I understand that all Christians are not going to get the benefit, first of all. Please make a note of it. I am not getting a benefit out of it, nor the community to which I belong. None of us is getting the facilities or the benefits, not even any reservations or any support. But we have no complaint about it. I am not a Scheduled Caste Christian. I am not a convert. We are only talking about those people who are Scheduled Caste people and who were treated as Scheduled Castes by the community at large. The whole State is not a Christian State.

Some people argue that when there is no discrimination in Christianity, why should these facilities be given to them ? There is no State as a Christian State as such. We are a composite State, a secular country where all religions co-exist. Scheduled Castes are there Brahmins are there and all communities are living side by side. So, you cannot have a separate area earmarked for any body. Rightly so. This is a matter which is totally misunderstood. Three million Christians in this country are not going to get the benefits mean for the Scheduled Castes. These benefits are not to be given to all the Christians. These benefits are to be given to those who were doing menial jobs as Scheduled Castes, wh o were not allowed to enter into a place even or pass through the door where upper caste people lived. The situation at that time also must be kept in mind. The caste conflict was so great. Therefore, we did whatever was needed to be done. We expected that this would be completely wiped out and that everbody would be given equal opportunities and equality in everything after forty or fifty years. However, we have not achieved it so far. I, myself, see a lot of them in miserable conditions. They do not have a house where they can staty. They are not given any facilities by the banks, financial institutions, etc. They do not get any facility because they are Scheduled Castes who have converted themselves into Christianity. On the other hand, this is avilable to most of the tribals who are converted to Christianity. Is it not a fact that the tribals in Nagaland are getting this facility ? They are getting this facility. Is it not a fact that the triblas in Mizoram and Meghalaya are getting this facility ? They are getting this facility. It is not that all the Christians are going to be given this facility. I am not saying that. No. It is to be given to a particular section among them, namely, the Scheduled Castes In our State, we call them 'Pulaya' or 'Paraya'. It is a special name. That is why Panampally Govinda Menon, who was a Minister at the Centre during Indiraji's time, wrote to the Government of India. Before coming to the Centre, he was the Chief Minister of the Travancore-Cochin State. He wrote to the Government of India. I quote :

> "There are in this State a large number of Christians who are converts from among the Scheduled Castes. Although they have become Christians, they continue to have many disabilities which the members of the Scheduled Castes are laboring under. They continue to follow the same avocations which the Scheduled Castes are following

Economically, they are in the same conditions in which the Scheduled Castes are placed. In common parlance, they are referred to as 'Pulaya Christians', Pulaya being the same in Malayalam language of the most numerous among the Scheduled Castes."

Among the Scheduled Castes, they are the majority community. I am not reading the whole letter which was sent to the Government of India by the Chief Minister of the then Travancore-Cochin State as early as in November, 1955.

Sir, this is not a new thing to be brought before Paliament. It has been there already. The Commissions appointed by the various States have said the same thing. All the Commissions appointed by the various States like Tamil Nadu, Andhra Pradesh, etc., had recommended that this was a discrimination and that, therefore, this had to be eliminated. This has to be eradicated because there is discrimination between people and people for no reason whatsoever, when conditions are the same.

Then, we had the judgement of the Supreme Court in the Mandal case. This is A.I.R. 1992-S.C. 273. Eight out of nine judges said that change of religion did not change the caste. I am quoting the judgement of the Supreme Court : 'Change of religion does not change the caste. The disabilities of the Scheduled Castes converted to Christianity continue after conversion, on par with the Scheduled Castes of other religions'. This was the view of eight out of the nine judges. This was the judgement of the Supreme Court. I am not going to quote the judgements of the other courts. I am not going to quote the judgement of the Tamil Nadu High Court or the judgement of the Andhra Pradesh High Court, for want of time. I am not referring to these judgements. But it is a fact.

Look at the articles. Sir, I will take a little more time. Articles 14, 15 and 16 are the relevant articles. I do not want to read the whole thing. Article 14 says : 'The State shall not deny to any persons equality before law or the equal protection of the laws within the territory of India'. This was adopted by the Congress Government at that time, when the Constitution was adopted. All the parties joined together. All the parties supported it. It was a unanimous decisin of the country. This was piloted by not less a person than Pandit Jawaharla Nehru. Similarly, article 15 ; the same thing again. Every body should be treated equally and there should be no discrimination. Therefore, articles 14, 15 and 16 are the key articles in the Constitution, giving equality for all citizens, without any discrimination.

But, Sir, recently what happened was that some interesting observations were made by some people who thought that this need not be considered now. They said, "Look at Article 25. Article 25 of the Constitution says that Christianity is not included in Indian religions. We consider only about an Indian religion. Article 25 of the Constitution talks about only Sikhs and Buddhists and not about Christians."

Sir, Christianity is not a religion of Europe. Christianity is not a religion of America. Christianity is not a religion of Australia. Christianity is a religion born in the Asian continent. The birth place of Jesus Christ is very near to India. No religion was born that way. We are actually the philosophers, the guiding spirit for religious thought. I believe that Indian thought is the guiding spirit for all the religious thought in the world. So, this country realised the importance of various religions which appeared at various times in histroy. That is why earlier even the monarchs in this country, showed tolerance to the maximum because this country's heritage and philosphy is so wide and so rich.

St. Thomas came to Kerala in 52 AD. The Rashtrapati mentioned about it in his Adress to the Joint Session of Parliament this time that Christianity came to India much before it reached Europe. The Rashtrapati did not elaborate that, but that is about the arrival of St. Thomas, the apostle of Jesus Christ, in 52 AD at Cannanore on the coast of Kerala. He started a dialogue with the people who were educated. The Namboodris were educated people. That is why the dialogue was started with them. Some people got interested in the Christian philosophy, and they started their worship that way. Side by side you find the Christian churches, the Hindu temples and other places of worship. We never fought on the basis of religion in our State. We never make a distinction between man and man on the basis of religion. When we want a doctor, we go to a good doctor. We do

not ask the caste of the doctor. When we want to consult a lawyer, we go to the best laywer because we want to win our case. We never ask for the religion of the lawyer.

I am coming to Article 25. What is the criticism ? Article 25 is about freedom of conscience and free profession, practice and propagation of religion. Propagation is a different thing. Anyway, many friends express doubts whether Article 25(2)(b) rules out the possibility of Christians getting this facilities. Article 25(2)(b) reads :

> "providing for social welfare and reform or the throwing open of Hindu religious institutions of a public character to all classes and sections of Hindus."

Explanation II says :

> ". . . the reference to Hindus shall be construed as including a reference to persons professing the Sikh, Jaina or Buddhis religion, and the reference to Hindu religious institutions shall be construed accordingly."

This is about the right of worship in a Hindu temple.

Explanation II of Article 25(2)(b) is very clear. It concerns the right of worship in a Hindu temple. No Scheduled Caste Christian is asking for permission to go to a temple and to worship there. I have not heared of anyone asking for permission to enter a Hindu temple, though we fought for temples in Kerala through Vaikkom Satyagrah. Mahatma Gandhi had gone there. He fought for the right of the Scheduled Castes and lower caste people to enter the temple there. That is a different story. Fortunately our king, the Maharaja of Travancore, also agreed to that. So, temple-entry was first proclaimed in that part of the land, but today we remember that with satisfication.

Why I say this is that this is a major factor which has to be taken note of. The Scheduled Caste Christians are not asking for temple entry which is prohibited by this Explanation It is only for getting the benefits, for example scholarship in schools or facilitis in hsopitals or loans from public institutions or banks or some reservations like that. The Scheduled Tribes in many parts of the country, including my own district in Kerala, are getting the bene fit. The Scheduled Tribe Christians are getting he benefit.

In my own State there are Collectors, Tehsildars, Magistrates from Scheduled Tribe Christians, but not from Scheduled Caste Christians He cannot get it. Unfortunately some though this is connected with Scheduled Castes and Scheduled Tribes together.

Sir, allow me to put one thing. It is very important according to me. I am pointing out to the Constituent Assembly Debate, Volume VIII, 1949, from 19-5-1949 to 16-6-1949. This is not an argument to give the Scheduled Caste Christians the facilities. I am showing the background. There was a particular situation which arose at that time in the Constituent Assembly which debated whether there should be a separate electorate for the election in this country for the minorities. Rightly the Constitution makers at that time thought we should make a study about the conditions of minorities in India. Several minority leaders were asked to be associated with the Committee and they were sent to various parts of the country to find out the problems of the minorities in India. There were two or three Christian leaders in the Constituent Assembly. My Principal, who taught me in Loyola College, Madras, Rev. Father Jerome De Souza, was a Member of the Constituent Assembly. He came from my College straight to the Constituent Assembly. At that time I was a student. When he came over here, I also came to North India to continue my studies. So, I remember that. S.C. Mukherjee was s another person from Bengal. Smt. Sarla Maheshwari referred to him while speaking on this Bill. Mr. S.C. Mukherjee was another Christian leader from Bengal at that time in the Constituent Assembly. He adorned the Rajya Sabha as its first Deputy Chairman in free India. He was asked to go and find out the position of Christians in various parts of the country. When he reported to the Constituent Assembly after his tour of India, he said and I quote :

> "I went out of this Constituent Assembly as a communalist. I wanted to argue the cause of the Christians. When I went to various, parts of India, I found there are poor Muslims, poor Christians and poor Hindus. I have seen it. Now, I ask one thing of you. You, as the majority community, we are going to trust you. Will you take care of our needs and problems and consider us as equals ? We

will not ask for a separate electorate. Will you give us equality? Will you treat us equally ?"

That was the question. I quote Shri S.C Mukherjee from page 300 :

"To the maojrity community I say, once for all we are placing the responsibility of looking after us fairly and squarely on your shoulders."

Shri S.C. Mukherjee and others surrendered the right to have a separate electorate or reservation at that time hoping that justice would be done to all alike. If there is no reservation for anybody I would not have asked for it. Supposing there is no reservation for anything whatsoever in this country, no Mandal Commissions or anything of that sort, I would not have been here asking for it. But after all the experience of 40 to 45 years we have found that there are people deprived of everything. There are poor people, victims of the society of brutality and crime. They are exposed to torture, They are the people who are suffering difficulties every time. When a communal riot takes place, it is the poor people who are exposed everywhere, not the rich. When economic recession comes, the poor people suffer first. So, poverty is the main cause. I am asking for all the poor people, not only for the Christian poor. All the poor people will have to be considered. But here you are giving the facilities of Scheduled Castes the Christian convert facilities to all the other communities but all denying the same to the Christians alone. It is against the spirit of the Constitution. So, I remember how Pandit Nehru closed that chapter of discussion after Shri S.C. Mukherjee and Sardar Patel and several other people spoke in the Constituent Assembly. When Pandit Nehru finally got up to conclude, he repeated it. I do not want to repeat Pandit Nehru's great words in the Report, but the last portion of it, I will read.

I quote :

"I am quite convinced that ultimately this will be to our good. Nevertheless, as I said on another occasion, I would remind the House that this is an act of faith," underline this sentence "an act of faith for all of us, an act of faith above all for the mojority community because they will have to show after this that they can behave to others in a generous, fair and just way. Let us live up to that faith."

I only want that "act of faith" to be protected by Parliament. This was an assurance given by no less a person than Pandit Jawaharlal Nehru. This "act of faith" should be honoured by Parliament. We still believe that Jawaharlal Nehru was a champion of the people of India, irrespective of caste, creed and community. So, when such things are very clear before us why should we quote from umpteen judgements delivered by High Courts of Madras or Andhra Pradesh ? Why should I refer to Kumara Pillai Commission report or other commission reports to show that this wretched inequality is being faced by the poor Christian Scheduled Castes ? Kumara Pillai was an eminent person from Kerala. He was asked to study the conditions of the Christian Scheduled Castes and submit a report. I am mentioning about Kerala because Mr. Narayanasamy and other Members spoke about other States. Kumara Pillai had submitted a report on reservation for these people. He said, "The disability continues. The conversion to Christianity did not change their position. They are sill Scheduled Castes in every sense of the term because they are untouchables, they are prohibited by law and they are not accepted by the society as such." We cannot use force to compel the society to accept this. We have to educate the society. But till then, why should we wait when the spirit of the Constitution is so clear and assurance of Jawaharlal Nehru is there ? In the presence of Sardar Vallabhai Patel that assurance was given by Pandit Jawaharlal Nehru. Saradar Vallabhai Patel also agreed to this "act of faith". Then, why is this "act of faith" not being honoured ? After all this concerns a very fraction of the society who have been deprived of everything. They are not the majority people in Andhra Pradesh. They are not the majority people in Tamil Nadu. The Christian Scheduled Castes constitute a minor percentage of the society in the country. It is not going to affect the balance of the exchequer. It is only a minor thing. They live in a few houses here and a few houses there. They can get some jobs here and some jobs there. It comes to a very little. So why should you worry about it ? I feel that the Bill brought forward by Mr. Narayanasamy deserves serious consideration by the Government. I would request the Government to

consider all aspects of it and see in what form they can end this discrimination; and see how best they can end this discrimination and see how soon they can end this discrimination. The Government should either bring forward a legislation or they should consider the Bill brought forward by Mr. Narayanasamy very seriously. Shri Jakharji was here a few minutes before. He has just now gone out. Here is a Cabinet Minister in charge of Parliamentary Affairs. Shri Sitaram Kesriji is a Cabinet Minister in charge of Social Welfare. He is concerned about welfare of the people. Once he came to Andhra Pradesh and he had assured the people of that State that this matter would be looked into by the Government immediately. Several instances of assurances are there. Mr. Thankga Balu, Minister of State in the Ministry of Welfare is sitting here. I think he would convey our sentiments to Mr. Kesriji. Mr. Kesriji is a man who always stands for social justice and equality. When he is at the helm of affairs I am sure he would take up the case of the poor Christian Scheduled Castes. He would not like a section of the poor people to be untouched by the law. I hope that Mr. Kesriji and Mr. Thangka Balu would join hands and apprise the Government of the seriousness of the situation and the feelings of the rest of the community. It is not only Members belonging to the Christian community but other Members belonging to other communities also participated in the debate in this House and said, "This is a just and reasonable cause." With these few words, I again repeat that the "act of faith" will have to be honoured by this House. It is not the future generation who have to honour that assurance but we have to honour that assurance in our lifetime. I support the Bill brought forward by Mr. Narayanasamy. Thank you very much.

SHRI S. VIDUTHALAI VIRUMBI (Tamil Nadu) : Mr. Vice-Chairman Sir, I thank you for giving me this opportunity to say a few words about the Bill moved by hon. Shri Narayanasamy to see that the converted Scheduled Caste people also get the same benefits as their Hindu counterparts.

Before I go into the merits of the Bill, I want to say that this is one of the most-needed ones which should be passed immediately by this august House. Usually, when a Private Member's Bill comes up, after having full deliberations, the Minister will request the hon. Member who is the mover, to withdraw the Bill. The Minister will assure the Member that the Government will itself bring forward a comprehensive Bill in that respect. Based on that assurance, the Member will withdraw the Bill. But once the Bill is withdrawn, it is withdrawn and that is all. This is what happens. Bills covering the same points as raised by hon. Members are never brought to Parliament by the Government. I feel that this Bill should also not meet with the same fate. I hope Mr. Narayanasamy will stick to the Bill even if a division is necessary. However, in case he decides to withdraw the Bill at the end, he must get a categorical assurance from the Government. It should not be the usual assurance given by the Ministers. The assurance should be that definitely they will bring forward a Bill covering not only the points raised here but also the ones left out, in case there are any.

If this Bill is passed, it is going to satisfy the millions of Christians living in India as Indians. Sir, this issue is hanging fire for more than 60 years. In 1929, when the Simon Commission came here, the aggrieved parties met the Commission and submitted a memorandum. They said *inter alia* that they were also in the same position, humiliated in the same way, as the Hindu Scheduled Castes. Though they had become Christians by conversion, they were treated in the same way as the Hindu Scheduled Castes were being treated. That is why they requested the Simon Commission to give them the same benefits as were enjoyed by the Hindu Scheduled Castes. Before Independence, Mahatma Gandhi also dealt with this issue in "Harijan". On 26th December, 1936, he wrote, in a crystal-clear manner, as follows :

> "Whether the Harijan is nominally a Christian, Muslim or Hindu or Sikh, he is still a Harijan. He cannot change his spots inherited from Hinduism so far. He may change his God and call himself a Catholic Harijan or a Muslim Harijan or a Neo-Muslim or a Neo-Sikh, his untouchability will haunt him during his lifetime."

This is what Mahatma Gandhi said in 1936. After 56 years, still it holds good, Sir. The position is the same. Apart from Mahatma

Gandhi, what did Dr. Ambedkar, the father of the Indian Constitution, say ? He said :

> "Let us take the second part of the question. Has Christianity been able to save the convert from the suffering and ignominy which is the misfortune of everyone who is born an untouchable ?....

Can an untouchable, after conversion to Christianity, take water from a public well or get his children admitted to a public school ? Can he enter a hotel which was not open to him ? Can he enter a shop and buy things from inside ? Can he travel in the bus ? Will he be admitted in public offices without compunction ? Will he be allowed to live in the touchable quarters of the village ? Will the Hindus take water from him? Will they dine with him ? Will not the Hindus take a bath if he touches them ? I am sure, the answer to every one of these questions, must be in the negative. In other words, conversion has not brought about any change in the social status of the untouchable convert." This is what Ambedkar said. To the general mass of the Hindus, the untouchable remains an untouchable even though he became a Christian. This is what Ambedkar said. That means Ambedkar had ratified what Mahatma Gandhi said. For example, the unveiling ceremony of the Sampurananand statue. It was unveiled by Shri Jagjivan Ram, who was the Defence Minister of India at that time. He was a Minister belioging to the Scheduled Caste. He was holding a very high position and was admired not only by the Indians but by the whole humanity. In spite of that, what did they do ? They poured Ganga water over the statue. We cannot touch the current. If we touch the power, we will be no more. But casteism is such a strong thing that it can make its way even through power. It has got such a stronghold in the society in this country. Therefore, I strongly support the Bill brought forward by Mr. Narayanasamy and I strongly oppose the caste system prevailing in this country. When Mahatma Gandhi first came to Tamil Nadu, he had his meals on the banana leaves because he was non-Brahmin. Unfortunately, he had taken the meals in a Brahmin house. When he came back in the evening, he found that those banana leaves were not removed from there. They remained where he had taken the meals because he was non-brahmin. So, Mahatma Gandhi was himself excommunicated in such a way. You can very well think about the casteism prevailing in India. Mr. Narayanasamy has brought forward this Bill in a appropriate manner and at an appropriate time. Article 340 of the Constitution of India refers to the appointment of a Commission to investigate the conditions of the backward classes. What does it say ? I quote :

> "The President may by order appoint a Commission consisting of such persons as he thinks fit to investigate the conditions of socially and educationally backward classes within the territory of India....."

As per the provisions of this Article, the Mandal Commission had submitted its report. We have to go through the report in order to understand it. It says : "There is no dearth of socially and educationally backwards among the non-Hindu community. It is more or less of the same order as among the Hindu community, though casteism is peculiar to Hindu society, yet in actual practice, it also pervades the non-Hindu communities in India in varying degrees. There are two main reasons for this phenomenon. First, the caste system is a great condition of mind and leaves an indelible mark on the person's socia-consciousness and cultural mores. Consel quently, even after conversion, the Hindus ex-converts carried with them their deeply ingrained ideas of social hierarchy as well as the stratification. This is what then Mandal Commission report stated. From this we can find out that every right-thinking person, the people who led this country, had admitted that those Hidus who got converted into other religion, they carried this stigma with them. Even though they are converted to Christianity, the upper caste people consider the Scheduled Caste people belonging to the Hindu community or the Christian community or the Sikh community as the Scheduled Caste people only.

As far as Tamil Nadu is concerned, we had done so many things from 1916 onwards. First, we raised the issue. The people of Karnataka also cried with us. In 1918 itself, they had appointed a committee to go into the issue of reservations. In 1915 when the South Indian Liberal Federation was formed by T.M. Nair, Sir. Pitty Thyagarayar and Stalwarts like them, Sir, they went to London

to plead with the British Government for making reservations in the legislative Assembly itself. They had to meet heavy opposition. They met it and subsequently they succeeded. Sir, they had to fight for nearly three years, *i.e.*, 1916 to 1919, with the upper caste people and then they were successful. Sir, I want to mention here Article 330. For attaining this Article relating to reservations for the Scheduled Caste people in the House of the People, *i.e.*, Lok Sabha, our forefathers of the Dravidian movement had to fight for it on the British soil itself and they fought for it and got it. The same facilities which are being enjoyed by the Hindus should be provided to the Christians also. That is the motto of the Bill. That is what I feel. In 1970, the Satyanathan Commission was constituted by the DMK Government. It had stated, "The people converted intot Christianity are less educated than the people who remained in the Scheduled Castes of India." When they found they were not able to get jobs even after getting higher education, they discontinued their higher studies. In this House once a question was raised : "How many seats are actually kept vacant in the Central Government offices ?" Thirty-six thousand seats were kept vacant. What they said was, they were not able to get hands for them. Sir, do you think in India there are not 36,000 educated Harijans ? Can we believe that you could not get 36,000 properly educated Harijans ? It is not so. There is a trick being played by the upper caste people in the Central Government itself. After having announced and published 36,000 vacancies for Scheduled Castes in the newspapers, an interview were held. Still, their appointment orders were not issued. Sir, we can imagine how a handful of people are dominating the country. Only three or four per cent of people are dominating the whole country, If you go through the history-- World history and Indian history, the Indian History is totally different from the World History. In World history, you find the majority people invade in some other country and capture power and the minority people are subjugated. But in India it is totally different. In India what happens ? The minority people actually dominate the majority people. How is it possible ? It is a totally different phenomenon because of the faith that they were able to inculcate among the public, among the Indian people. One can get out of political slavery but not out of the cultural slavery. Once a person becomes a slave in the cultural field, automatically that becomes his way of life. He accepts it. Once he accepts it, he doesn't protest. In the last 2,000 years it has happened. Even today, I say the problem has not been solved. Even Gandhi had fought, Nehru had advocated, Ambedkar had fought and Periar of the Dravidian movement had fought for them. Periar did not enter the executive field of the government. He said "I won't contest the elections. I will only work for the uplift of the people who are suppressed oppressed for centuries together." After Anna and Periyar having served for more than 40 years and 70 years in Tamil Nadu respectively, after having worked for the common man's cause, still we are not able to move even an inch up. How much power they are still having, you can imagine, Sir. Some month back, one person a religious head had said "The whole female section of the country cannot recite the Mantras."

What is this ? We are entering into the 21st Century. But still some people say that according to scriptures, women cannot recite mantras. They feel that the whole women folk are slaves. Sir, such type of thinking still prevails. These four or five so-called religious heads have given wrong ideas and misled the nation for about 2,000 years. They have completely misled the nation. We must wake up now. If the hearts are disintegrated, it will become very difficult to unite the country. Communal harmony among people is a must. I think this Bill is essential for the unity and integrity of the country. I support this Bill which is brought forward by Thiru Narayanasamy.

Sir, as far as Christians are concenred, they submitted many petitions to the Government. In 1946 they submitted a petition and in 1948 also they submitted a petition. Then they fought in the Madras High Court and also in the Andhra Pradesh High Court. They also fought in the Supreme Court. They fought many legal battles. After having fought legally, they marched on the streets. But the problem was they were not in a majority to have an upper hand in India. That is the only problem. We can say that the majority of the people in the north-east are Christians. For more than a century, Christians are able to stay there.

Sir, I don't know why the Christians are denied their rights. I would like to read Article 25 of the Constitution.

Article 25(1) says :—

"Subject to public order, morality and health and to the other provisions of this Part, all persons are equally entitled to freedom of conscience and the right freely to profess, practise and propagate religion."

Then Sub-Clause (b) of Article 25 says :—

"Providing for social welfare and reform or the throwing open of Hindu religious institutions of a public character to all classes and sections of Hindus."

Then the Explanation II of Article 25 says :—

"In sub-clause (b) of clause (2), the reference to Hindus shall be construed as including a reference to persons professing the Sikh, Jaina or Buddhist religion, and the reference to Hindu religious institutions shall be construed accordingly."

So, Christians are left out in the Explanation.

But Article 46—Promotion of educational and economic interests of Scheduled Castes, Scheduled Tribes and other weaker sections—say :—

"The State shall promote with special care the educational and economic interests of the weaker sections of the people, and in particular, of the Scheduled Castes and the Scheduled Tribes, and shall protect them from social injustice and all forms of exploitation."

This particular Clause protects the Scheduled Castes and the Scheduled Tribes from social injustice and all forms of exploitation. I would like to know from the Government whether the Christians do not require protection from social injustice and all forms of exploitation. If the Christians are subjected to social injustice, then Article 46 automatically applies to the Christian-converts.

Once that applied, article 46 will apply automatically. Article 25 should apply to the Christian converts also. Only then will article 25 fulfil the aspirations of Dr. Ambedkar, only then will article 25 fulfil the aspirations of the Christian community, only then will article 25 fulfil the aspirations of the Father of the Nation, Mahatma Gandhi. I feel that articles 25 and 46 need to be amended so that the Christians are also included. In Tamil Nadu we have reservations to the extent of 69 per cent. The Backward community enjoys reservations to the extent of 30 per cent. When Dr. Kalaignar became the Chief Minister of Tamil Nadu in 1989, he allowed 20 per cent reservation for the Most Backward Community, 18 per cent for the Scheduled Castes, 1 per cent for the Scheduled Tribes and the total comes to 69 per cent. The Supreme Court has given a verdict that there will be no reservation beyond 50 per cent. I know that we should not discuss the Judge who has given this judgement. But we can discuss the judgement given by the Judge. That is within our purview. I would like to know on what basis he has given this judgement. It does not have a background. The Constitution does not prevent it. We do not have any kind of rules and regulations which prevent this. In that case, I don't understand how he could make such a judgement. Hence, I feel that this needs to be amended. But we cannot amend a judgement. Therefore, the Constitution will have to be suitably amended. Equality is totally different from equal opportunity. Had the Supreme Court gone into this aspect, this judgement would not have come about. This would only mean that we are denying justice to the people who have been oppressed for centuries together. This is the fate of the Hindu Harijans, what to say about the converts.

[The Vice-Chairman (Shri V. Narayanasamy) in the Chair]

In Tamil Nadu there is a small city called Vallam near Tanjore. We have a small village near this city where we have two communities, the Hindu Harijans and the Christian Harijans. They live in the same village. The Government announced a housing scheme for the Harijans. Now it is being said that this facility will be extended only to the Hindu Harijans and not to the Christian Harijans. This is the meaning attached to the word "Harijans". "Harijans" means only Hindu Harijans. The Hindu Harijans who converted to Christianity will not be able to enjoy the facilities extended by the Government to the

Harijans. This has led to a feeling of animosity amongst these two communities. The two communities have family relations. There is inter-marriage between the two communities. They have common festivals. But when it comes to availing of economic opportunities extended by the Government, the Christian Harijan is denied of it. They feel that they are being discriminated in their own mother land because they converted to Christianity.

4.00 P.M.

I feel that such a type of feeling will give rise to some sort of rebellion among the people. So, before it comes to the point of rebellion, before it comes to the point of no return, we must sit together, we must find a solution to this problem. The only solution that is available, according to me, is that equality should be restored, equal opportunities should be given. The Christians should feel that they are enjoying the same benefits as that of their counterparts. For rendering justice, it is essential to keep the unity of the country intact, to keep the integrity of the country intact. This is what is essential. Sir, the Dravidian movement, since its inception, has been fighting, step by step, for equal status ...*(Interruptions)*

SHRI S. MADHAVAN (Tamil Nadu) : Mr. Thangka Balu comes from the Dravidian movement.

THE MINISTER OF STATE IN THE MINISTRY OF WELFARE (SHRI K.V. THANGKA BALU) : I don't come from the Dravidian movement. I belong to a Dravidian area. I am in the national movement ...*(Interruptions)*

SHRI MENTAY PADMANABHAM (Andhra Pradesh) : Dravidian movement is not against the national movement.

SHRI K. V. THANGKA BALU : And I am proud to be a Dravidian.

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI V. NARAYANASAMY) : Both the movements go together.

SHRI K. V. THANGKA BALU : Probably, he wants to take me to his party.

SHRI S. VIDUTHALAI VIRUMBI : No, we won't admit you.

Sir, in 1950, when the Constitution cam into existence, a case went on in the High Court and, subsequently, it was taken up in the Supreme Court. What they said was that reservation was against the policy of equality and that it should be struck down. At that time, cutting across the party lines, the Congress, the Communists, the Dravidian Parties, everybody, stood together and fought against it. It was a joint battle and we succeeded in it. Even the first amendment to the Constitution was brought into existence because of the efforts of the Dravidian party. Many people may not know this. It was the fight by the Dravidian party against the upper caste people. If my memory is correct, when Shri Vallabhai Patel wanted to visit Tamil Nadu. He was informed that there would be black flag demonstrations. Then, Shri Vallabhai Patel sent a message to the Dravidian party saying that he understood the feelings of the people and that he would see to it that even if the amendment to the Constitution took place, people who were enjoying the benefits would not be deprived of them. He gave such a type of assurance to the Dravidian party. He was a great leader. He kept his words. He conveyed the feelings of the people of the Southern part of the country to Pandit Jawahar Lal Nehru. Then Pandit Jawaharlal Nehru implemented it. It was only then that the first amendment of the Indian Constitution actually came into existence. And the credit for this goes to the Dravidian movement. Now whatever rights we have been enjoying we want our Christian brothers also to enjoy. Therefore, Sir, I request you to kindly instruct the Treasury Benches to accept this Bill. The Bill should be accepted. The Minister says that he is a Dravidian but belongs to this national movement. He would, ultimately, request the hon. Member, who introduced this Bill, to withdraw it. He might assure that he would bring forward a similar Bill and all that. For example, recently, when a Minister visited Vijayawada in Andhra Pradesh, the Christians there submitted a memorandum to him. He assured them that he would bring forward a comprehensive Bill in Parliament. But he never kept his word. The same fate should not happen to this Bill also.

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI V. NARAYANASAMY) : Who is that Minister ?

SHRI S. VIDUTHALAI VIRUMBI : He is Mr. Sitaram Kesri. He assured the Christian community that a comprehensive Bill would be brought forward by him in Parliament. In this case also, it may so happen that the hon. Minister would say that he would bring forward another Bill in a comprehensive manner. If that is so, I would request the Minister also to mention the date by which a Bill, in this regard, will be brought forward. In case this assurance is not given, I would request my hon. colleague, who brought forward this Bill, not to withdraw it.

SHRI K. V. THANGKA BALU : He is always trying to have a division. Your party has tried to divide but failed. Now you don't bring a division here.

SHRI VIDUTHALAI S. VIRUMBI : We are able to stand. We proved our majority both before the legislature and before the public.

SHRI K. V. THANGKA BALU : You first wanted division of the country. That is why I am saying this. Now you cannot bring a division in this House.

SHRI VIDUTHALAI S. VIRUMBI : Even the Congress party has accepted it. Then, subsequently, they reversed the decision they themselves had taken.

Therefore, through you, I would like to say that this Bill should be passed with the support of all the parties. With these words, I conclude, Sir.

SHRI MENTAY PADMANABHAM (Andhra Pradesh) : Thank you, Mr. Vice-Chairman. At the outset, let me congratulate you, Sir, occupying the Chair now, for bringing forward this Bill which should have been enacted or which should have been taken up long, long ago.

Sir, you are well aware of the significance of the caste system in the Hindu religion. Hindu religion is basically based on a hierarchy; there are castes from top to bottom : Brahmins, Kshatriyas, Sudras and at the lowest level the unfortunate people whom we call the Scheduled Castes and the Scheduled Tribes and whom Mahatma Gandhi Ji has called Harijans. They are the most unfortunate people in this country. Over a long period, may be for the last five thousand years, these unfortunate people have been discriminated against and they have been treated not as human beings. In some places, they are treated as mere cattle, as mere chattels and as mere non-living beings. This was the fate of these unfortunate people before Independence. After achieving Independence, as a part of our national freedom movement, as a legacy of the national freedom movement, our founding fathers of the Constitution, the makers of the Constitution, thought it fit to provide some reservations for the uplift of these unfortunate people. I am not going into the details because all the speakers who spoke before me, have mentioned about the various provisions of the Constitution by which the Scheduled Castes people were given reservations, how they were given some sort of preferential treatment and all that. Even the judiciary in this country which, to my mind, is always conservative and which, to my mind, is not at all progressive or revolutionary in finding solutions, had supported the reservations given to the Scheduled Castes and the Scheduled Tribes.

Sir, you are aware of the recent controversy on the implementation of the Mandal Commission's recommendations. I am again quoting the judiciary. Various political parties, at one point of time or the other, supported the recommendations of the Mandal Commission either vocally or ostensibly. But some parties had tried to sabotage the implementation of the Mandal Commission's recommendations. I am not going into all those things. But as far as the courts in this country are concerned, whether it is the Supreme Court or the High Courts, they have ultimately, after a period of two-and-a-half years and after hearing the arguments of various lawyers for and against the Mandal Commission, found that the Mandal Commission's recommendations are not against the Constitutional provisions or are not *ultra vires* of the Constitution and they have supported the implementation of the Mandal Commission's recommendations as constitutional, as valid under the Indian Constitutional provisions. Therefore, there is absolutely no doubt as far as the judiciary in this country is concerned. At various points of time, they

have upheld the principle of reservation or the principle of preferential treatment to the dispossesed, socially discriminated sections of this country. Therefore, Sir, there is absolutely no bar from the judiciary and there is no illegality in this. But, Sir, why have the succesive Governments failed to implement this ? Sir, the Congress Government occupied the seat of power for a long time. Then the Morarji Desai Government came. Then another Government came. Then again another Government came. Why have they not taken up this issue earlier ? That is my point. When there is no judicial obstruction, when the Constitution provides for this kind of a legislation, why have the successive Governments failed to take concrete steps in implementing the spirit of the Bill which Mr Narayanasamy has brought before the House ? Sir, I will try to explain, I will try to analyse the situation in my own way.

Sir, is there any resistance from those people who are enjoying the benefits from reservation ? Is there any resistance from those people who are designated, who are identified as Scheduled Caste people ? Is there any resistance from the so-called Scheduled Caste leadership for extending these benefits to the converted Christians ? May be, that is true I do not know the latest position. But whatever it may be, Sir, the National Front, before the 1991 elections, published its manifesto. I was one of the members of that Manifesto Committee. In that manifesto, the National Front categorically stated that the benefits of reservations given to the Scheduled Caste people will be extended to those Scheculed Caste people who converted to different religions. Sir, on the same principle, in the case of the Neo-Buddhists—the Scheduled Caste people, the Harijans converted to Buddhism are known as the Neo-Buddhists—the National Front brought forward a Bill to extend facilities given to Scheduled Castes to these Neo-Buddhists also. That was made into a legislation, and at that particular point of time, some Members particularly suggested this issue also.

Sir, the main point now is whether reservation is caste-based or not. That is the main point. Sir, as we go through some of the arguments made in the Constituent Assembly debates, this is not at all on the basis of caste. Even in 1952, when the first or the second amendment was discussed —I do not know the number—in the Parliament, this was clearly ruled that the reservations to the so-called Scheduled Castes or Scheduled Tribes is on the basis of social discrimination, on the basis of untouchability, on the basis of their absolutely low standard of living. Even in the case of Mandal Commission, the identity of backward classes is not on the basis of a caste. A proforma was given by the Mandal Commission— I need not recount it—on how to identify particular caste as a backward caste or a Scheduled Caste or a Scheduled Tribe. A lot of discussion took place. A number of reports were there. And ultimately the consensus is that a caste cannot be *ipso facto* taken as a Backward Caste or a Scheduled Caste. The caste which is being discriminated against or which has been subjected to untouchability and other kinds of social inequalities, should, be given a preferential treatment. This is the philosophy behind the reservation ploicy. We accepted it, the judiciary accepted it and every political party in this country accepted it.

Is there any conflict between a religion and the reservation given to a Scheduled Caste person who originally belonged to the Scheduled Caste or was a Harijan? There are a number of castes even among the Scheduled Castes in many parts of the country, including Andhra Pradesh. Once a person changes his religion will it come in the way of extending his preferential treatment to him ? That is the crux of the problem. It is high time that we had a clear-cut idea about the religion and its impact on the social fabric of the country. We all know that India is the centre of various religions, Hinduism, Jainism, Buidhism, Sikhism and a number of other religious sects are there in the country. But very sect or every religion that has flourished in this country has taken its source from the basic religion of Hinduism. The influence of Hinduism, the shadow of Hinduism is all-pervading on all the religions. Even Islam which is an alien religion and which was brought from across the deserts into this country, is not free from the Hidu influence. And the Mandal Commission has stated in their report that in U. P. and in Bihar, there are Muslims who are known as backward Muslims. For example, there are

weavers. The same thing you find in many other places but it is mostly in U. P. and in Bihar. So this casteism even percolated into various religions which flourished in this country.

This Bill is particularly limited to Christians and it says that those Harijans who converted to Christianity, should also enjoy the facilities given to them under reservations. But I should go a little farther. There is need to bring out another Bill to include the so-called OBCs about whom the Government of India has accepted and the Mandal Commission's recommendations also say that the backward clases converted to various other religions, should also get the same benefits. For example, there are Muslim weavers in Bihar and U.P. and in Andhra Pradesh also there are people who embracesd Islam and they still remain backward educationally, socially and economically, and they should also get the benefits recommended by the Mandal Commission. We may think of bringing another Private Member's Bill at some other time or impress upon the Government to bring a comprehensive Bill containing the spirit of the present Bill as well as my suggestions.

Let us go into the history of conversions. I come from coastal Andhra Pradesh. At one point of time, before 1956, the coastal districts formed part of Madras Province. So, the conversion pattern, more or less, is the same in Tamil Nadu, a little different in Kerala, and in Andhra Pradesh also. During the British regime, Christian missionaries started their activities.

It is a very intresting history. I think we should know about it. These Christian missionaries entered the field of education. They started schools. I, myself, am a product of a missionary school. A number of people of my generation are products of missionary schools. These Christian missionaries started educational institutions. They gave a lot of incentives to the Harijans and the other dispossessed sections, the socially discriminated sections. They thought that it was education alone that would give them a better chance in life. Therefore, they propagated eduation. Some Harijan boys in those days, somehow or other, joined these missionary schools. They were given scholarship, books, etc. They were taken special care of. They were pampered and they were persuaded to convert themselves into Christianity. These people, because of a lot of social as well as economic compulsions, converted themselves into Christianity. However, there is absolutely no improvement in the condition of the people of the second generation, third generation, etc. There is absolately no improvement in the condition of the sons and daughters of these people who converted themselves into Christianity. There are a number of reports which show that there is absolutely no improvement in their condition. For example, what does the report of the Kaka Kalelkar Committee say ? This was way back in the fifties. This report says :

> "The Harijan Christians in some regions were kept outside the Chruch for a long time. Then they were allowed to sit in a separate wing. Even today the Christians belonging to untouchability castes are forced to have separate cemetries in some parts of India. Even the dead must observe caste and untouchability".

This was the report given around 1955. There are subsequent reports which also bear out the fact that there is absolutely no improvement in the condition of the Scheduled Castes who converted theselves into Christianity. On the other hand, there is a perceptible improvement in the condition of the upper caste people who converted themselves into Christianity. For example, we have the Reddy and Kamma Christians in Andhra Pradesh and the Velala Christians in Tamil Nadu. These upper caste people also, because of various reasons, converted themselves into Christianity. But their social status, their economic status, is much better than the status of the Harijans who converted themselves into Christianity. There fore, this conversion into Christianity as such did not improve their social and economic status. This conversion did not result in their economic advancement. Then, what is the reason for denying them the facilities which are given to the other Harijans ? This is simply unthinkable

Sir, the Government should bring forward a comprehensive legislation covering all the religious denominations so that the people belonging to the Scheduled Castes, Other Backward Classes, etc., who converted themselves into Christianity enjoy the reservation facility on par with the other Scheduled Castes, Harijans and others . This i sthe simple fact. That is why

I wholeheartedly support this Bill. I want the Government to bring forward a legislation, a Constitutional amendment if necessary. I think a constitutional amendment is necessary, under the present circumstances. The Government should bring forward a Constitutional amendment, as soon as possible, to undo the injustice which is being done to those people who converted themselves into the various religions.

Sir, another thing is, this would also be in consonance with the human rights angle. Article 18 of the Universal Declaration on Human Rights by the United Nations says :

> "Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion ; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance."

The Government of India has signed the Human Rights Declaration long back. Even from the point of view of this Human Rihgts Declaration, the successive governments which were in power and which are in power in the country, should have thought of bringing a comprehensive legislation, and they should have thought of putting an end to this injustice being done to the people who have converted themselves to different religions. Religion is a private affair. It is a matter of individual conscience. Though I am a Hindu, even without declaring myself as a Christian, I can pray to Jesus Christ. Even though I am a Hindu, without declaring myself as a Muslim, I can read the Quran and I can offer my prayers in a mosque. What is wrong in it ? I do not find any reasons why this kind of facility cannot be extended to these people. There is absolutely no reason. It is irrational on the part of any Government. Successive parliamentarians, Members of Parliament and everybody else have wanted that these facilities by way of reservation should be extended to these people who have converted themselves to Christianity, Buddhism or Sikhism. Religion should not come in the way of giving preferential treatment to these sections of the people. Why are the successive governments hesitating ? I am not able to understand this.

Therefore, Sir, once again I congratulate Mr. Narayanasamy for bringing forward this Bill. This has thrown up a discussion. It has highlighted the issue. This is a Private Member's Bill. The Government has its own right to accept it or to reject it. It has its own compulsions. It has its own priorities. The Ministers, Mr. Thangka Balu and others, and our other colleague, Mr. Yadav, are here. I hope they will bring the sentiments expressed in this House to the notice of the Prime Minister and other Ministers and that they will think in terms of bringing forward a comprehensive legislation, if necessary an amendment to the Constitution. All the Opposition parties will support it. There is absolutely no problem in passing this kind of a Constitutional amendment. So, I hope that they would take necessary action immediately, within a reasonable time.

Thank you very much, Sir, for giving me this opportunity.

मौलाना औबेदुल्ला खान आजमी : (उत्तर प्रदेश) : शुक्रिया सदर मोहतरम । इस वक्त प्राइवेट मैम्बर बिल की शक्ल में हमारे साथी वी० नारायणस्वामी जी के जरिए दलित ईसाइयों के हकूक का जो तरमीमी बिल आया है पार्लियामेंट में, मैं उसकी भरपूर हिमायत करता हूं और गरीब की गुरबत पर हमारे मैम्बर पार्लियामेंट ने जिस बेचैनी का इजहार किया है, हकदार का हक दिलवाने के लिए जिस तरह प्राइवेट मैम्बर बिल के जरिए पूरे मुल्क के लोगों के ध्यान को और हुकूमत को मुतवज्जह किया है, मैं अपने साथी श्री० वी० नारायणस्वामी जी को मुबारकबाद पेश करता हूं।

सदर मोहतरम, मैं उस वक्त बोलने के लिए खड़ा हुआ हूं, जब एक रोजादार की हालत भूख और प्यास की अलामत बन जाती है । आज कण्टीन्यूस मेरा इक्कीसवां रोजा चल रहा है । मैं अपने रोजे का एलान या उसका इजहार इसलिए कर रहा हूं कि रोजे में गरीब की भूख और प्यास हकदार के हक की तरफ रोजादारों को मुतवज्जह किया है । चूंकि हाउस का ध्यान शैड्यूल्ड कास्ट ईसाइयों के लिए आरक्षित किया जा रहा है,

हुकूमत के सामने उन गरीब शैडयूल्ड कास्ट इसाइयों के हकूक की बहाली का मुतालबा है, तो मैं यह कहना चाहता हूं कि रोजे में रोजादार जब भूखा और प्यासा होता है तो इस्लामिक प्वाइंट आफ व्यू से ट्रेनिंग इस बात को दी जाती है कि तुम एक महीना जो भूखे और प्यासे हो, तुम्हें इसलिए भूखा और प्यासा रखा गया है और बुरी आदतों को छोड़ने की तम्बीह की गई है कि तुम साल भर में, जो लोग साल भर तक मुसलसल भूखे रहते हैं, प्यासे रहते हैं, जिनको खाना नहीं मिलता, कपड़ा नहीं मिलता, गिजा नहीं मिलती, अच्छा शर्बत नहीं मिलता, उन लोगों की भूख और प्यास का तुम्हें अहसास हो और उन गरीबों के हक के लिए तुम आवाज उठाते रहो, चाहे तुम पार्लियामेंट में हो या पार्लियामेंट के बाहर हो। इंसानी समाज में उन गरीबों का हक उन्हें जरूर मिलना चाहिए जो गुरबत—व—अफलास की बुनियाद पर मुल्क के लिए भी मुसीबत और मजहब के लिए भी नदामत और मुल्क के लिए, समाज के लिए भी शर्मिंदगी का बाइस बनते हैं।

यह जो बिल आया है कि दलित इसाइयों को हक और रिजर्वेशन जो नहीं मिल रहा है, उसकी वजह क्या है, उनका कसूर क्या है? उनका कुसूर अगर यह है कि वे दलित हिन्दू शैडयूल्ड कास्ट या शैडयूल्ड ट्राइब्स थे, उन्होंने दूसरा मजहब अख्तियार कर लिया है, अगर यही वजह उनके हुकुक को छीन लेने की है या शैडयूल्ड कास्ट को जो रिजर्वेशन मिल रहा है, उस रिजर्वेशन से उन्हें बाहर कर देने की है, तो मैं समझता हूं कि बहुत ही तंग नजरी का सबूत दिया जा रहा है। इसलिए कि मजहब के नाम पर किसी के हक छीन लिए जाएं, मजहब की तब्दीली को बुनियाद पर किसी को गरीबी से ऊपर न उठने दिया जाए, मजहब की चेंजिंग की बुनियाद पर किसी के भविष्य को उज्जवल न बनने दिया जाए, यह न तो किसी संजीदा हुकूमत का तरीका हो सकता है और न ही किसी संजीदा समाज का। हमारे मुल्क को आजादी दिलाने वाली महान शख्सियत, हिन्दुस्तान की जम्हरियत की शानदार अलामत—महात्मा गांधी, जो इंसाफ का प्रतीक और सामाजिक न्याय का सिम्बल थे, हुकूके इंसानी की दुनिया में उभरती हुई आवाज थे, उनकी पूरी जिंदगी गरीबों के विकास, हकदारों का हक दिलाने के लिए सरफरोशाना तौर पर गुजरी है। गांधी जी का भी यह कहना था कि दलित अगर ईसाई हो भी जाता है तो हमने यह देखा है कि उसकी हालत में सुधार पैदा नहीं होता। माली हालत उनकी कैसे सुधरेगी अगर उन्हें वे सहूलियतें न दी जाएं जो आम दलितों को मुल्क के कानून ने दे रखी है। यह मसला जात-पात की बुनियाद पर हल करने का नहीं है, यह मसला मजहब और धर्म की बुनियाद पर हल करने का नहीं है, यह मसला तो खालिस इंसानी जज्बे के साथ हल किया जा सकता है। हकदार को हक जब तक नहीं मिलता, उस वक्त तक बेचैनियों का खात्मा नहीं होता। हम जरा इसे एक बड़े पसमंजर में देखें। पूरी दुनिया में आग लगी हुई है, पूरी दुनिया जल रही है, शोला—ए—परचम सुर्ख इंसानों की अबादी पर लहरा रहा है। उसका कारण क्या है, उसकी वजह क्या है, उसका पसमंजर क्या है? सारी दुनिया में हकदारों के हक की भूख जाग गई है, जब तक उसको उसका हक नहीं मिलेगा, इसी तरह से दुनिया जलती रहेगी, आन्दोलन होता रहेगा, बेचैनियों का समां हम इंसानों को देखने को मिलता रहेगा। दीन—धर्म के नाम पर अगर लोगों का शोषण किया जाता है और उनका हक नहीं दिया जाता तो इससे ज्यादा बुरी बात और क्या हो सकती है? एक मजहब को बदल देने से इंसान की जरूरतों और इंसान की समाजी हैसियत का बदल जाना, यह कोई जरूरी बात नहीं है। इसी तरह से मैं आपके सामने एक वाक्या रखना चाहता हूं जिससे इस पर भरपूर रोशनी पड़ सकती है।

सुप्रीम कोर्ट का एक फैसला आया था 1954 में। मैं समझता हूं कि यह पहला फैसला था। एक महार, जो शैड्यूल्ड कॉस्ट का आदमी था, जाति का महार कहलाता था। उसने अपना मजहब बदल कर उस जमाने में एक छोटा सा पंथ चलता था—महार पंथ, मुझे नहीं मालूम आज भी उस पंथ का वजूद है या नहीं, उसने उस पंथ को कबूल कर लिया। उस पर केस चला, हमारी

सुप्रीम कोर्ट तक यह केस पहुंचा और शैड्यूल्ड कॉस्ट होने का सरकारी फायदा उसे नहीं मिलेगा, यही फैसला उस जमाने में हुकूमत की तरफ से था। उस पर जस्टिस बोस ने जबर्दस्त बहस के बाद 1954 में इसी मसले पर सुप्रीम कोर्ट में शानदार और तारीखी फैसला दिया था कि जब किसी का मजहब बदलता है तो हमें यह नहीं देखना चाहिए कि मजहब बदला है, बल्कि हमें यह देखना चाहिए कि उसकी सियासी और सामाजिक हालत भी बदली है या नहीं। सिर्फ मजहब के बदलने से सामाजिक हालत नहीं सुधरती। तो इस केस में उन्होंने यह फैसला दिया था कि मआशी हालत अगर नहीं बदली है तो उसे भी शैड्यूल्ड कॉस्ट का वही सरकारी फायदा मिलना चाहिए जो सरकारी तौर पर आम शैड्यूल्ड कास्ट के लोगों को मिलता है। मैं यह कहना चाहता हूं कि सुप्रीम कोर्ट का यह फैसला जब आया तो इस फैसले के बाद फिर इसी तरह के मसाईल मुल्क के दीगर हिस्सों में उठते रहे और मुल्क की खुसुशियत के साथ आगरा हाई कोर्ट और मद्रास हाई कोर्ट काबिले जिक्र है, जिन्होंने सुप्रीम कोर्ट के इसी फैसले को नजीर बनाकर दिगर मसाईल में भी इसी तरह का फैसला अपनी-अपनी कोर्ट और अपनी-अपनी बैंच से दिया था। सदर साहब, यही बात 1975, 1976, 1992 में फिर सुप्रीम कोर्ट के सामने आई। इसलिए कि हालात तो इसी तरह के पैदा होते रहते हैं, यह सेक्युलर मुल्क है, इस मुल्क में किसी के दीन धर्म पर कोई जबर्दस्ती नहीं की जा सकती, किसी के खयालात पर कोई कदगन और पाबंदी नहीं लगाई जा सकती, किसी को धर्म परिवर्तन करने पर मजबूर नहीं किया जा सकता, किसी की पसंद को नकारा नहीं जा सकता। इसलिए आए दिन इस तरह के मसाइल पैदा होते रहे और तब्दीलीए मजहब हमारे मुल्क के सामने मुसलसल आता रहा। जब तब्दीलीए मजहब का मसला मुसलसल आय, तो 1975 में भी यह बात उठी, 1976 में भी यह बात उठी और 1992 में सुप्रीम कोर्ट के सामने फिर यह मामला आया। मगर इस जमाने के सुप्रीम कोर्ट के जजों ने भी जस्टिस बोस के फैसले को बहाल रखा और उसी फैसले पर अपना फैसला भी दिया।

उसके बाद अब इस सिलसिले में जरा हम कमीशनों का जायजा लें। 1992 में मंडल कमीशन के फैसले में भी यह मसला उठा था और 9 में से 8 जजों ने यह कहा था कि मजहब को तब्दील करने से जात नहीं बदलती। तो फिर जो लोग शैड्यूल्ड कॉस्ट हो गए हैं, उनकी सामाजिक हालत अगर नहीं बदलती है तो फिर मजहब बदलने की बुनियाद पर उनको रिजर्वेशन न मिले, उनको शैड्यूल्ड कॉस्ट की वह आम सहूलियतें न मिलें जो आम सरकारी एतबार से आम शैड्यूल्ड कॉस्ट को मिलती हैं, यह बात तो हमारे लिए बहुत ही काबिले नदामत है। अब मैं कमीशन की बात आपसे करना चाहता हूं कि कमीशन किस-किस तरह के आए और सारे कमीशनों ने भी इसी बात की सिफारिश की है जो कुछ सुप्रीम कोर्ट के जरिए हमें सुनने और देखने को मिलती हैं। पहला कमीशन—काका कालेरकर कमीशन सफा नं० 50 और 51, दूसरा आगरा प्रदेश का बैकवार्ड क्लास कमीशन—पेज नं० 203 जो 1970 में आया, तीसरा कुमार पिल्लै कमीशन 1965 में केरल में आया जिसका पैराग्राफ नं० 25 है, चौथा एलयापैरुमाल कमीशन 1969 में आया तमिलनाडु से, पांचवां संथानम् कमीशन 1970 में आया—गवर्नमेंट आफ इंडिया का, छटा चिदम्बरम् रिपोर्ट जून, 1975 में तमिलनाडु से आई, सातवां गोविंद मेनन रिपोर्ट 1955 में केरल से आई। इन सारे कमीशनों ने यह बात कही है कि शैड्यूल्ड कॉस्ट का आदमी अगर इसाई बन जाता है तो ऐसा नहीं है कि उस पर जुल्म और जबर होना खत्म हो जाता है, बल्कि उस पर वैसा ही जुल्म होता रहता है जैसा कि उसके इसाई होने से पहले उसके शैड्यूल्ड कॉस्ट में सूचित-अनुसूचित जाति की बुनियाद पर लोगों का होता रहा है।

इसलिए उनको हर तरह की सरकारी सहूलियत मिलनी चाहिए। मैंने हाई कोर्ट का फैसला भी आपके सामने रखा, मैंने सुप्रीम कोर्ट का फैसला भी आपके सामने रखा, मैंने 7 कमीशनों के फैसले

भी आपके सामने रखे मगर अब इसमें जरा हम अपनी हुकूमत के नकारापन का भी एक जायजा जरूर लेना चाहेंगे कि जब सुप्रीम कोर्ट का फैसला आया तो उस फैसले पर अमल करवाया गया या नहीं करवाया गया ? कमीशनों ने जो फैसले दिए, उन कमीशनों पर सरकार ने अमल किया या नहीं किया ? कमीशनों के फैसलों पर तो अक्सर ये देखा जाता है कि कोई भी हस्सास मसला अगर पैदा होता है, कोई भी सेंसिटव मैटर अगर आता है तो उस पर हुकूमत अपनी जान सरेदस्त बचाने के लिए कमीशन मुकर्रर कर देती है। हालांकि हुकूमत उस वक्त भी इस बात को अच्छी तरह से महसूस करती है कि कमीशन मुकर्रर करने की कोई जरूरत नहीं है। दिन को दिन ही कहना चाहिए, सूरज निकला हुआ है, हुकूमत से कहा जाता है कि सूरज निकला है, रात नहीं है मगर हुकूमत उस पर भी कमीशन मुकर्रर करती है कि हम कमीशन इस पर मुकर्रर करते हैं कि सूरज निकला है या रात के 12 बजे हैं।

कुछ ऐसे हस्सास मसले होते हैं जिन पर कमीशन की कोई जरूरत महसूस नहीं की जाती। बिना कमीशन के वह चीज आँखों से देखी जा सकती है, आँखों से देखकर दिलो–दिमाग से समझी जा सकती है। अगर कहीं आग लग गई है, आग लगाने वाले मौजूद हों, देखे जा रहे हों रंगे हाथों पकड़े गए हों तो उस वक्त उनको सजा न देकर उनकी सजा में ढील देने का एक रास्ता पैदा कर दिया जाता है। कमीशन बना दिया गया, कमीशन एक जमाने के बाद रिपोर्ट देता है, तब तक उस मसले को लोग भूल जाते हैं। मालूम नहीं मुजरिम को कैफरे–करदार तक पहुंचाया भी जाता है या नहीं भी पहुंचाया जाता है। आम तौर पर यह चीज देखने को मिलती है। जो दिन के उजाले में लोगों को कत्ल कर रहा हो, सारा जमाना उसको देखता हो, हम अक्सरो–बेश्तर यह देखते हैं कि कमीशन बन जाता है, कमीशन पर अमल नहीं होता और मुजरिम बनबनाता हुआ घूमता रहता है। तो गवर्नमेंट आखिर ये कमीशन किस लिए बनाती है ? अगर कमीशन की रिपोर्ट पर अमल करना हो तब तो हुकूमत को कमीशन बनाना चाहिए वरना हुकूमत साफ तरीके से कह दे कि हम बहुत ही लल्लू–पुज्जू हैं, हमारे हाथ से किसी का उद्धार नहीं होने वाला है, हमको जमाने को फेस करना नहीं आता है, हमको चैलेंजों का मुकाबला करना नहीं आता है, हमको हकदार का हकूक देना नहीं आता है, हमको जालिमों का हाथ तोड़ना नहीं आता है, हमको बेईमानी को लगाम देना नहीं आता है, हमको हकदारों को उनकी मंजिल तक पहुंचाने का शऊर और सलीका नहीं है।

हुकूमत कमीशन के नाम पर आखिर हकदारों के हकूक को देने में इतना लंबा–चौड़ा अरसा क्यों लेती है ? अब कमीशन वालों का भी कमाल है। कमीशन जिन लोगों के नाम से बना था जिन लोगों को उसकी जिम्मेदारी दी गई, उन लोगों ने ईमानदारी के साथ उस पर काम किया। जो भी दौर गुजरा, छानबीन करने के बाद हुकूमत के सामने उन्होंने रिपोर्ट रख दी मगर—

"मरीजे इश्क पर रहमत खुदा की,
मर्ज बढ़ता गया ज्यों–ज्यों दवा की"

कमीशन की रिपोर्ट आ गई, सभापटल पर भी रख दी गई, हुकूमत के ऐवाम में बहस भी हो गई कैबिनेट में चर्चा भी हो गई मगर मालूम नहीं, वह कौन सा डर रहता है जिसकी बुनियाद पर उस कमीशन की रिपोर्ट और फाईल को गरदा खाने के लिए डाल दिया जाता है। एक–दो कमीशन की रिपोर्ट की नजीर नहीं, मैं दर्जनों कमीशन की रिपोर्ट की नजीर दे सकता हूं आपको मगर मालूम नहीं हुकूमते–वक्त की कौन सी मसलहत होती है जिसकी बुनियाद पर वह हकाइक को मंजूरे–आम पर लाते हुए हिचकचाती है।

सर, मैं आपके जरिए हुकूमत से यह कहना चाहूंगा कि हुकूमत इस तरह के तरीके बंद करे और निहायत ईमानदारी के साथ हकदारों के हुकुक पर निगाह रखे। मंडल कमीशन आया। मंडल कमीशन जिस जमाने में बना था? मंडल कमीशन का पसमंजर और बैकग्राउंड क्या था ?

मंडल कमीशन के जरिए पसमांदा तबकात के रिजर्वेशन की बात कही गई। उन जातियों और उन कबाइल का नाम भी मंडल कमीशन की फेहरिस्त में नोट करके दाखिल कर दिया गया हुकूमत ने मंडल कमीशन बनवाया था, हकदारों का हकूक देने के लिए बनवाया था मगर जब मंडल कमीशन की रिपोर्ट आ गई तो उसको एक-दो साल नहीं, 10-11 साल तक गर्दा खाने के लिए फाईलों के अंदर बंद रखा गया और जब उस कमीशन पर एक हुकूमत ने ईमानदारी के साथ अमल करने के लिए इसी हाऊस में कदम उठाया तो बी०पी० सिंह सरकार को उखाड़कर फेंक देने की हर मजमूम और नापाक कोशिश की गई। मंडल कमीशन के जरिए हकदारों के हकूक के लिए जब हम पब्लिक में बात करते थे तो हमारे ऊपर पत्थर चलाए जाते थे। मैं अच्छी तरह से जानता हूं कि हकदारों के हकूक के लिए जो लोग हुकूमत के मुकाबले में खड़े हो जाएं या अवामुन्नास में बेदारी की लहर पैदा करें तो उन पर पत्थर चलाए जाते हैं, उनका सिर तोड़ा-फोड़ा जाता है। तो यह लीडरों का और हकदारों का हक दिलाने वालों का सिर नहीं तोड़ा जाता है, यह हकदारों के पेट पर पत्थर मारा जाता है, यह हकदारों के सिर पर पत्थर मारा जाता है, यह हकदारों की नस्लों को कुचलने का काम किया जाता है।

इसी तरह से गोपाल सिंह कमीशन आया गोयल सिंह कमीशन माइनॉरिटीज के हालात को देखने के लिए लाया गया था। हुकूमत ने यह कमीशन बनाया था कि वह देखें कि माइनारिटीज को कौन कौन सी परेशानियां हैं, कौन कौन सी सुविधाएं दी जानी चाहिए, माइनॉरिटीज के लोगों को तरक्की की मुख्य धारा के साथ कैसे जोड़ा जाना चाहिए। सारी प्राब्लम्स पर डॉ० गोपाल सिंह कमीशन ने खुल कर बहस की और तफसीली जायजा लेकर इस सभा के सामने, मुल्क के सामने रखी, लेकिन आज तक उस पर अमल नहीं हुआ। आज तो गवर्नमेंट की अजीबो गरीब आदत हो गई है। अगर कमीशन की रिपोर्ट पर अमल नहीं होता है तो मुझे ताज्जुब नहीं होगा। इसलिए मुझे ताज्जुब नहीं हो रहा है क्योंकि हुकूमत इतनी अंधी हो गई है, इतनी बहरी बन चुकी है कि सुप्रीम कोर्ट के फैसलों पर भी अमल करने की जरूरत नहीं दिखलाती। सुप्रीम कोर्ट इस मुल्क की गरिमा है, सुप्रीम कोर्ट इस मुल्क के लोगों की इज्जत आबरू की हिफाजत करने का आखिरी हथियार है। सुप्रीम कोर्ट के जरिए जो फैसले होते हैं उन फैसलों पर भी अमल दरामद इस मुल्क की सरकार नहीं कराती तो इस से ज्यादा शर्मनाक बात और क्या हो सकती है ? यह बाबरी मसजिद का मसला जो था, फिरकापरस्त चाहते थे कि यह बाबरी मसजिद तोड़ दी जाए। मगर एक सैक्युलर मुल्क इस बात की इजाजत नहीं देता कि किसी के दीन धर्म में जबरदस्ती किसी तरह की मदाखलत की जाए। कोई सैक्युलर सरकार किसी भी मजहबी निशानी को तोड़ने की इजाजत नहीं दे सकती। हमारे मुल्क का कानून वचनबद्ध है इस बात के लिए कि इस मुल्क में जितने भी दीन धर्म करम हैं, सब की हिफाजत मुल्क की सरकार करेगी, मुल्क के कानून के जरिए सब की हिफाजत की जाएगी। बाबरी मसजिद के सिलसिले में सुप्रीम कोर्ट का क्लियर फैसला था कि उस इमारत की हर तरह से हिफाजत की जाए। जिस वक्त तक सुप्रीम कोर्ट का आखिरी फैसला नहीं आ जाता उस वक्त तक उस जगह यह सारा कंट्रोवर्शल मामला है, उसमें कहीं पर हाथ न लगाया जाए, एक इंच जमीन को इधर उधर न किया जाए, एक इट न खींची जाए, यह सुप्रीम कोर्ट का फैसला था। मगर जिस वक्त उसके गुंबद तोड़े जा रहे थे, जिस वक्त उसकी बुनियाद खिसकाई जा रही थी, जिस वक्त बाबरी मसजिद पर हमला करके हिन्दुस्तान के पार्लियामेंट की बेकार का जनाजा निकाला जा

रहा था, मैं पूछना चाहता हूं कि हुकूमत अगर कमीशनों के जरिए आई हुई रिपोर्टों पर सुस्ती बरतती है, तो थोड़ी देर के लिए हुकूमत की सियासत समझ में आती है, मगर सुप्रीम कोर्ट का वाजेह फैसला आने के बाद भी अगर हुकूमत मसजिद को बचाने के लिए तैयार नहीं होती है अगर हुकूमत जब तक मसजिद नहीं गिर जाती है, उस वक्त तक एक झूट गवर्नमेंट को गिराने के लिए तैयार नहीं होती है तो मैं कहना यह चाहता हूं कि—हवा यही जो रहेगी, तो ऐ नसीबे बहार, कहां से आएगी रहनाइयां चमन की। एक फैसला करना होगा। अवाम और उनकी जिम्मदारी। मुल्क और उनकी जिम्मेदारी, मुल्क के अफसरान और उनकी जिम्मदारी, मुल्क की हुकूमत और उसकी जिम्मेदारी और हर एक को हर एक के हक की हिफाजत के लिए अपने दिल दिमाग में बेहतरीन जज्बा पैदा करना चाहिए ताकि मुल्क का जज्बाए बाहमी जिन्दा रहे, मुल्क की गंगा जमुनी तहजीब जिन्दा रहे, मुल्क की प्यार मोहब्बत की परंपरा जारी रहे। कोई भी मुल्क नफरत से नहीं चलता, कोई भी मुल्क गतब करने की नीयत से नहीं चलता। किसी भी मुल्क की हुकूमत अगर लोगों का हक गतब करती है तो नकनाम हुकूमत नहीं बदनाम हुकूमत कहलाती है। किसी भी मुल्क की कोई भी हुकमरां पार्टी अगर लोगों को तहफ्फुज देती है तो नेकनामियों की तारीख में उसका चेहरा लिखा जाता है। इसलिए सवाल शैड्यूल्ड कास्ट, शैड्यूल्ड ट्राइब्ज, सिख ईसाई का नहीं, सवाल मुल्क के वकार का है और मुल्क में रहने वाली कौमों की जाती नज्म का है। हिन्दुस्तान नाम सिर्फ पहाड़ों, दरियाओं, नर्मदा, चिनाब, डल झील हिन्दुस्तान का नाम नहीं है, हिन्दुस्तान इन झीलों में तैरने वाले इंसानों का नाम है। हिन्दुस्तान इन पहाड़ों में गुजरने वाले आदमियों का नाम है, हिन्दुस्तान इस मुल्क में रहने वाली इंसानियत का नाम है और उस हिन्दुस्तान में, हमें फख्र है इस बात का कि हर मजहब इस हिन्दुस्तान में बसता है। हर धर्म करम की परंपराएं हमारे मुल्क में जारी और सारी हैं—सर मोहम्मद इकबाल ने—सारे जहां से अच्छा हिन्दोस्तां हमारा, एम बुल बुलें हैं इसके, ये गुलिस्तां हमारा—जब कहा था तो सिर्फ शायरी नहीं की थी, लौजिक थी इस चीज के पीछे। सबके हकूक की हिफाजत इसी धरती पर हो, सब को मोहब्बत के साथ इसी धरती पर इज्जतें नवाजी गई।

आज जब किसी का हक मर रहा हो तो हमारी बुनियादी जिम्मदारी है कि हम हकदारों के हक के लिए दारो रसन से भी अगर गुजरना हो तो हमें शर्मिन्दा नहीं होना चाहिए। जेल और रेल से भी गुजरना हो तो गुजर करके हकदारों को हक दिलाने की पूरी पूरी कोशिश करनी चाहिए। मैं आप से कहना चाहता हूं कि अदालत के फैसले पर अगर अमल नहीं होगा, अदालत की हुकम को अगर ठुकरा दिया जायेगा, अदालत की हुकम को अगर बच्चों का तमाशा बना दिया जायेगा तो कौन एतमाद करेगा मुल्क की अदालत पर ? कौन भरोसा करेगा मुल्क की हुकूमत पर ? जहां हकदारों का हक सुप्रीम कोर्ट दिलवा रहा हो मगर वक्त की हुकूमत इसका पालन करने के लिए तैयार नहीं है, जहां हकदारों का हक हाई कोर्ट दिलवा रहा हो मगर मौजूदा हुकूमत हकदारों का हक दिलवाने के लिए मुंह फेर लेता है इसलिए मैं कहना

चाहूंगा कि इन सारे कमीशनों के बाद हुकुमत को शर्मा-ए-हया का 40वां हिस्सा अगर बतौर खैरात-व-जकात मिला हो तो हुकुमत को चाहिए कि वह पहली फुर्सत में इस बिल को कानूनी दर्जा दे कर शेड्यूल्ड कास्ट्स और शेड्यूल्ड ट्राइब्स को जो हकूक मिल रहे हैं वह दलित ईसाई को भी हक मिलने चाहिएं। नारायणसामी जी के प्राइवेट मेम्बर बिल के जरिये बहुत सारी बातें उभर कर समाने आ रही हैं अभी तो कुछ उस तबके के हकूकों की बात सामने आई है जो तबका हमारी निगाह में आ गया। अभी मालूम नहीं हमारे इतने बड़े मुल्क में 84 करोड़ के मुल्क में कितने जात ऐसी हैं जिनकी आवाज पार्लियामेंट तक नहीं पहुंची है। जिनके हकूक के सिलसिले में आवाज ही नहीं उठी है, उनके दुख दर्द और पीड़ा को भी जाना नहीं गया। मगर मालमाती की दुनिया में जितनी बातों की मालूमात हो जायेंगी जितने हकदारों के हकूक की मालूमात हो जायेगी उसके लिए हम पूरी कोशिश करेंगे हम उनको उनक हक दिलवायें। मैं इस मौके पर हजरत मोहम्मद सल्लाहो-अलयहे-व-सल्लम को कोट करना चाहूंगा। सामाजिक न्याय की लड़ाई मक्के की सर जमीन पर बानिये इस्लाम लड़े थे। उनके बचपन की बात अरब का रस्मोरिवाज यह था कि अरब के लोग, अमीर घराने के लोग अपने बच्चों को पैदा होने के बाद .....

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI V. NARAYANASAMY) : If the House agrees, I will request Mr. Satya Prakash Malaviya to occupy the Chair.

[उपसभाध्यक्ष (श्री सत्य प्रकाश मालवीय) पीठासीन हुए।]

मौलाना ओबैदुल्ला खान आजमी : वाइस चैयर मैन साहब, मैं यह अर्ज कर रहा हूं आज यह जो मसला उठा है यह सिर्फ इस बुनियाद पर उठा है कि इसके अलावा इसका कोई पसमन्जर नहीं है कि हुकुमत कायम होती है। हकदारों का हकूक दिलाने के लिए। हुकूमत का कयाम होता है सामाजिक इन्साफ के लिए, हुकुमत शोहरा पाती है जुल्म का सर कुचलने के बाद। दुनिया में जितने भी मजहब हों दुनिया के हर मजहब ने जुल्म के खिलाफ पूरी ताकत के साथ लड़ाई लड़ी। दुनिया की जितनी संजीदा और ईमानदार हुकुमतें हैं वे हकदारों का हक दिलाने के लिए बड़ी-बड़ी मुसीबतें झेल जाती हैं। कभी-कभी अपनी हकुमत से हाथ धोना पड़ता है। कभी-कभी अपनी जान से हाथ धोना पड़ता है। इसी मुल्क में मैं गांधी जी की मिसाल दे सकता हूं। गांधी जी को कत्ल सिर्फ इसलिए किया गया कि वह हकदारों के हकूक को दिलवाने के लिए जालिमों की आंखों में आंखे डाल कर खड़े हो गये थे। जालिमों को यह गंवारा नहीं था कि उनके सामने जात-पांत की बुनियाद पर इंसानों के हक को लूट लेने की साजिश थी। गांधी जी जातपांत और दीन धर्म की बनियाद पर किसी हकदार के हक मरने देना नहीं चाहते थे। अफ्रीका की वादी में गांधी जी ने कालों के हकूक की लड़ाई लड़ी। हिन्दुस्तान में तन के गोरे और मन के काले अंग्रेजों की गुलामी से निजात दिलाने के लिए गांधी जी हमारी आजादी के हकूक की तामीर की लड़ाई लड़ रहे थे और इस मुल्क में गांधी जी ने दलितों के लिए भी लड़ाई लड़ी। गांधी जी ने मुसलमानों के लिए भी लड़ाई लड़ी, गांधी जी एक ऐसे शख्स थे जो मजहब की कोठरी के अंदर बंद होकर अपनी कोठरी के अच्छे

फर्नीचर को देख कर दूसरे के मकान के फर्नीचर के बारे में गुमान लगा कर बुरा नहीं कहते थे, बल्कि उनका सीधा मानना यह था कि सारी कायनात की अच्छाईयों को तुम बंद कमरे में बैठ कर नहीं देख सकते, बंद दिल और दिमाग के जरिये नहीं देख सकते। अगर सारी कायनात की अच्छाईयों को तुम्हें देखना है तो तुम बंद कमरे से बाहर निकलना होगा।

और तुम बंद कमरे की छत पर जब बैठ जाओगे तो कयामत का हुस्न तुम्हें दिखायी देगा। खेत दूसरे का होगा, खुशबू उसकी निकल रही होगी, नाक तुम्हारी होगी, तुम्हारे मसाने–जां को उस फूल की खुशबू मुहतर कर रही होगी। तो गांधी जी ने तमाम मजाहिद, उनकी तालिमात तमाम दुनिया के मुहज्जम समाज को इसी तरह की खुशबू से ताबीर किया था और कहदार के हक की लड़ाई लड़ने वाला अपने वजूद पर गर्मी और जाड़े के दिनों में भी एक मामूली सा कपड़ा रखता था। इस तरह से दुनियां में जितने भी महान पुरुष पैदा हुए हैं, जितने भी दुनियां के मजहब हैं, हर मजहब ने इस तरह की तालीम दी कि हकदारों के हक की हिफाजत करना तुम्हारा फर्ज है। मजहब की अगर हुकूमत होती तो वह भी हकदारो के हक को तसलीम करते हुए जालिमों के मुंह से निकालता और समाज में अगर हुकूमत होती है चाहे वह सोशलिज्म नाम से हो, चाहे सेकुलरिज्म के नाम से हो, किसी भी तरह की हुकूमत हो, उस सरकार का यह फर्ज है, यह कर्तव्य है कि हकदारों के हक ईमानदारी के साथ दिये जायें। मैंने इस सिलसिले में एक बात कही थी कि बानिये इस्लाम हजरत मोहम्मद सल्लाहो–अलय हे–व–सल्लम ने हकदार के हक को मां की गोद से पहचानना था। इसलिये कि जिसको दुनिया में नेकनामी हासिल करनी होती है चाहे वह मजहब हो, चाहे समाज हो या चाहे कोई कायदे अलम्बलदार हो, वह बचपन से ही सामाजिक न्याय, इंसाफ और इंसानियत के अथाह जज्बे का मालिक बन कर खड़ा होता है। अहले अरब अमीर तबके के लोगों के जब बच्चे पैदा होते थे तो बच्चों को पैदायश के बाद दो तीन माह तक मां का दूध पिलाया जाता था और उसके बाद देहात की दाइयों के हवाले उन बच्चों को कर दिया जाता था और वे दाइयां उन बच्चों को दूध पिलाती थी और वे बच्चे दूध पीने वे बच्चे जब दूध पीने की उम्र खत्म कर लेते थे तो उन दाइयों को बच्चों के वालिदान उजारा, तनख्वाह दिया करते थे। हजरत मोहम्मद साहब भी ऊंचे घराने के आदमी थे। उनकी मां की गोद से भी उन्हें ले जाकर दायी की गोद में दे दिया गया। दो साल तक उन्होंने अपनी दायी का दूध पिया। मगर इस्लामिक, हिस्ट्री में यह बतलाया जाता है कि हजरत मुहम्मद सल्लाहों–अलय–हे–व–सल्लम ने सिर्फ दाहिनी साइड से दूध पिया और बायीं साइड से उस बच्चे ने कभी भी दायी मां का दूध नहीं पिया। अपनी मां का जब दूध जब पी रहे थे तो दोनों साइड से पी रहे थे मगर जब अपनी दायी का दूध भी रहे थे तो सिर्फ एक साइड से, दाहिनी साइड से उन्होंने पिया। उनके जवान होने के बाद यह सवाल उनसे पूछा गया। उन्होंने इस बलाल का जवाब यह दिया कि मैं सामाजिक न्याय का सूरज बनकर इस दुनिया में पैदा हुआ हूं। मैं अपनी मां की गोद में जब दूध पी रहा था तो मैं दोनों साइड से दूध पीने का हकदार था इसलिये कि मैं अपनी मां का इकलौता बेटा था। मगर जिस दायी मां

की गोद में मैं दूध पी रहा था, मेरे घर वाले उसको रुपये पैसे दिलवाकर उससे दूध पिलवा रहे थे। उस दायी की गोद में मैंने दोनों साईड का दूध इसलिये नहीं पिया था कि सिर्फ मैं अकेला दूध पीने वाला बच्चा नहीं था। उसका अपना बेटा अब्दुल्ला भी उसका दूध पी रहा था। अगर मोहम्मद दोनों साइड से दूध पी लेता तो हकदार का हक मर जाता। मोहम्मद हकदार का हक दिलवाने के लिये आया है, हकदार का हक मारने के लिये नहीं आया है। चुनांचे हमने उनकी हिस्ट्री में देखा है कि जितने उस जमाने के दलित थे, जितने उस जमाने के बैकवर्ड थे, उस जमाने का जो अपर कास्ट था, उस जमाने का जो जालिमाना निजाम था वह निजाम था नौकर को बराबरी में बैठने नहीं देंगे। नौकर को एक साथ में खाने नहीं देंगे। दलित और बैकवर्ड कुछ लोगों को बनाकर छुआछात का रास्ता कुछ लोगों ने निकाला था। यह हजरत मोहम्मद सल्लाहों–अलय–हे–व–सल्लम पहले इंसान थे अरब के जिन्होंने इस छुआछूत को तोड़ा, जिन्होंने दलितों को अपने साथ जोड़ा, जिन्होंने लोगों को अपना खाना खिलाया, अपने साथ बिठाला, जिन्होंने लोगों का झूठा खाया, जिन्होंने कहा था कि काले को गोरे पर और गोरे को काले पर कोई फजीलत नहीं है। हर इंसान आदम की औलाद है। आदमी मिट्टी से पैदा होता है। आदमी अगर बड़ा होता है तो वह अपने कर्म के जरिये से होता है। इंसान अगर बड़ा होता है तो मानवता के रेस्पेक्ट के बुनियाद पर होता है। इंसान अगर रेस्पेक्टेड होता है तो खुदा से डरते हुए खुदा का धरती पर मानवता, इंसानों और खुदा का सच्चा सेवक कहलता है, उसके साथ सामाजिक न्याय का रास्ता ढूंढने की बुनियाद पर होता है। मैं आपसे यह कहना चाहता हूं कि जितने भी बड़े लोग हैं, हजरते ईसा का भी यही हाल था, श्री रामचन्द्र जी और श्री कृष्ण चन्द्र जी की वाणियों में भी हमें यही आवाज मिलती है कि अगर दुनिया में इत्मिनान से शांति की लहरें पैदा करना चाहते हो तो इस बात को याद रखो कि दुनिया में उस वक्त तक इत्मीनान और शांति की लहरें पैदा नहीं हो सकती जब तक हकदारों के हक ईमानदारी के साथ न दिये जांय। आज एक ऐसे तबके के हक की बात पार्लियामेंट में उठी है जिसको दलित इसाई तबका कहा जाता है। इस दलित इसाई तबके को हक न देने के लिये, उसके लिये रिजर्वेशन बहाली के लिये–फिर ऐसा भी नहीं है कि इसक पहले आपने रिजर्वेशन बहाल न किया हो।

जिन लोगों ने, जिन दलितों ने बोद्ध धर्म कबूल किया, क्या उन दलितों को रिजर्वेशन दिया गया या नहीं दिया गया ?

مولانا عبید اللہ خاں اعظمی "جاری" جن لوگوں نے۔ جن دلتوں نے۔ بودھ دھرم قبول کیا کیا ان دلتوں کو رزرویشن دیا گیا یا نہیں دیا گیا۔

उपसभाध्यक्ष (श्री सत्य प्रकाश मालवीय) आजमी साहब पांच बज चुके हैं। इस विषय पर जो अगली तारीख पड़े, उस पर आप बोल सकते हैं।

मौलाना औबैदुल्ला खान आजमी : अच्छा, शुक्रिया। मैं यह कह कर खत्म करता हूं

مولانا عبید اللہ خاں اعظمی: اچھا شکریہ۔ میں یہ کہہ کر ختم کرتا ہوں۔

उपसभाध्यक्ष : (श्री सत्य प्रकाश मालवीय) : आप खत्म न करें।

پیش کرتا ہوں۔

صدر محترم۔ میں اس وقت بولنے کے لیے کھڑا ہوں۔ جب ایک روزہ دار کی حالت بھوک اور پیاس کی علامت بن جاتی ہے۔ آج کنٹنوس میرا ۲۱ واں روزہ چل رہا ہے۔ میں اپنے روزہ کا اعلان یا اس کا اظہار اس لیے کر رہا ہوں کہ روزہ نے غریب کی بھوک اور پیاس حق دار کے حق کی طرف روزہ داروں کو متوجہ کیا ہے۔ چونکہ ہاؤس کا دھیان غریب شیڈولڈ کاسٹ عیسائیوں کے لیے آکرشت کیا جا رہا ہے۔ حکومت کے سامنے ان غریب شیڈولڈ کاسٹ عیسائیوں کے حقوق کی بحالی کا مطالبہ ہے تو میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ روزہ میں روزہ دار جب بھوکا اور پیاسا ہوتا ہے تو اسلامک پوائنٹ آف ویو سے اسے ٹریننگ اس بات کی دی جاتی ہے کہ تم ایک مہینہ جو بھوکے اور پیاسے ہو۔ تمہیں اس لیے بھوکا اور پیاسا رکھا گیا ہے اور بری عادتوں کو چھوڑنے کی تنبیہ کی گئی ہے کہ تم سال بھر میں۔ جو لوگ سال بھر تک مسلسل بھوکے رہتے ہیں۔ پیاسے رہتے ہیں جن کو کھانا نہیں ملتا۔ کپڑا نہیں ملتا۔ غذا نہیں ملتا۔ اچھا شربت نہیں ملتا۔ ان لوگوں کی بھوک اور پیاس کا تمہیں احساس ہو اور ان غریبوں کے حق کے لیے تم آواز اٹھاتے رہو۔ چاہے تم پارلیمنٹ میں ہو

مولانا عبیداللہ خاں اعظمی: میں ختم نہیں کر رہا ہوں۔ میں یہ کہہ کر آگے بولنے کی آپ سے اجازت لے رہا ہوں۔

उपसभाध्यक्ष (श्री सत्य प्रकाश मालवीय): वह तो आपको अधिकार है।

مولانا عبیداللہ خاں اعظمی: یہ قصہ اے رقیب ابھی نا تمام ہے
جو کچھ کیا ہوا تھا وہ آغاز باب ہے

مولانا عبیداللہ خاں اعظمی "اتر پردیش": شکریہ صدر محترم۔ اس وقت پرائیویٹ ممبر بل کی شکل میں ہمارے ساتھی دی۔ نارائن سامی جی کے ذریعہ دلت عیسائیوں کے حقوق کا جو ترمیمی بل آیا ہے پارلیمنٹ میں۔ میں اس کی بھرپور حمایت کرتا ہوں اور غریب کی غربت پر ہمارے ممبر پارلیمنٹ نے جس بے چینی کا اظہار کیا ہے حقدار کا حق دلوانہ کے لیے جس طرح پرائیویٹ ممبر بل کے ذریعہ پورے ملک کے لوگوں کے دھیان کو اور حکومت کو متوجہ کیا ہے۔ میں اپنے ساتھی شری دی۔ نارائن سامی کو مبارکباد

मौलाना ओबैदुल्ला खान आजमी: मैं खत्म नहीं कर रहा हूं। मैं यह कह कर आगे बोलने की आपसे इजाजत ले रहा हूं।

मौलाना ओबैदुल्ला खान आजमी: यह किस्सा-ए-रकीब अभी नातमाम है, जो कुछ बया हुआ था, वह आगाजे बाब हैं।

†□ Transliteration in Arabic script.

جو انصاف کا پرتیک اور سماجک نیائے کا سمبل تھے۔ حقوق انسانی کی دنیا میں ابھرتی ہوئی آواز تھی ان کی پوری زندگی غریبوں کے وکاس حقداروں کا حق دلانے کے لیے سرگرم شانہ طور پر گزری ہے۔ گاندھی جی کا بھی یہ کہنا تھا کہ دلت اگر عیسائی ہو بھی جاتا ہے تو ہم نے یہ دیکھا ہے کہ اس کی حالت میں سدھار پیدا نہیں ہوتا۔ مالی حالت ان کی کیسے سدھرے گی اگر انھیں وہ سہولتیں نہ دی جائیں جو عام دلتوں کو ملک کے قانون نے دے رکھی ہے یہ مسئلہ جات پات کی بنیاد پر حل کرنے کا نہیں ہے۔ یہ مسئلہ مذہب اور دھرم کی بنیاد پر حل کرنے کا نہیں ہے۔ یہ مسئلہ تو خالص انسانی جذبہ کے ساتھ حل کیا جاسکتا ہے۔ حق دار کو حق جب تک نہیں ملتا اس وقت تک بیچینیوں کا خاتمہ نہیں ہوتا ہم ذرا اسے ایک بڑے پس منظر میں دیکھیں۔ پوری دنیا میں آگ لگی ہوئی ہے پوری دنیا جل رہی ہے۔ شعلہ پرچم سرخ انسانوں کی آبادی پر لہرا رہا ہے۔ اس کا کارن کیا ہے۔ اس کی وجہ کیا ہے۔ اس کا پس منظر کیا ہے۔ ساری دنیا میں حقداروں کے حق کی بھوک جاگ گئی ہے۔ جب تک اس کو اس کا حق نہیں ملے گا۔ اسی طرح سے دنیا جلتی رہے گی۔ آندولن ہوتا رہے گا۔ بیچینیوں کا سمان ہم انسانوں چاہے پارلیمنٹ کے باہر ہو۔ انسانی سماج میں ان غریبوں کا حق انھیں ضرور ملنا چاہیے۔ جو غربت اور افلاس کی بنیاد پر ملک کیلئے بھی مصیبت اور مذہب کے لیے بھی ندامت اور ملک کے لیے سماج کے لیے بھی شرمندگی کا باعث بنتے ہیں۔

یہ جو بل آیا ہے کہ دلت عیسائیوں کو حق اور رزرویشن جو نہیں مل رہا ہے اس کی وجہ کیا ہے ان کا قصور کیا ہے۔ ان کا قصور اگر یہ ہے کہ وہ دلت ہندو شیڈولڈ کاسٹ یا شیڈولڈ ٹرائبس تھے۔ انھوں نے دوسرا مذہب اختیار کرلیا ہے۔ اگر یہی وجہ ان کے حقوق کو چھیننے کی ہے۔ یا شیڈولڈ کاسٹ کو جو رزرویشن مل رہا ہے اس رزرویشن سے انھیں باہر کردینے کی ہے تو میں سمجھتا ہوں کہ بہت ہی تنگ نظری کا ثبوت دیا جارہا ہے۔ اس لیے کہ مذہب کے نام پر کسی کے حق چھین لیے جائیں۔ مذہب کی تبدیلی کی بنیاد پر کسی کو غریبی سے اوپر نہ اٹھنے دیا جائے۔ مذہب کی چینجنگ کی بنیاد کسی کے بھوشے کو اجوّل نہ بننے دیا جائے۔ یہ نہ تو کسی سنجیدہ حکومت کا طریقہ ہوسکتا ہے اور نہ ہی کسی سنجیدہ سماج کا۔ ہمارے ملک کو آزادی دلانے والی مہان شخصیت ہندوستان کی جمہوریت کی شاندار علامت مہاتما گاندھی

یہ دیکھنا چاہیے کہ اس کی سیاسی اور سماجی حالت بھی بدلی ہے یا نہیں۔ صرف مذہب کے بدلنے سے سماجک حالت نہیں بدلتی تو اسے بھی شڈولڈ کاسٹ کا وہی سرکاری فائدہ ملنا چاہیے جو سرکاری طور پر عام شڈولڈ کاسٹ کے لوگوں کو ملتا ہے۔ میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ سپریم کورٹ کا یہ فیصلہ اب آیا تو اس فیصلہ کے بعد پھر اسی طرح کے مسائل ملک کے دیگر حصوں میں اٹھتے رہے اور ملک کی خصوصیت کے ساتھ آگرہ ہائی کورٹ اور مدراس ہائی کورٹ قابل ذکر ہے۔ جنھوں نے سپریم کورٹ کے اس فیصلہ کو نظیر بنا کر دیگر مسائل میں بھی اسی طرح کا فیصلہ اپنی اپنی کورٹ اور اپنی بنچ سے دیا تھا۔ صدر صاحب۔ یہی بات ۱۹۷۵-۱۹۷۶ اور ۱۹۹۲ میں پھر سپریم کورٹ کے سامنے آئی۔ اس لیے کہ حالات تو اسی طرح کے پیدا ہوتے رہتے ہیں۔ یہ سیکولر ملک ہے۔ اس ملک میں کسی کے دین دھرم پر کوئی زبردستی نہیں کی جا سکتی۔ کسی کے خیالات پر کوئی قدغن اور پابندی نہیں لگائی جا سکتی۔ کسی کو دھرم پریورتن کرنے پر مجبور نہیں کیا جا سکتا۔ کسی کی پسند کو نکارا نہیں جا سکتا۔ اس لیے آئے دن اس طرح کے مسائل پیدا ہوتے رہے ہیں اور تبدیلی مذہب ہمارے ملک کے سامنے مسلسل آتا رہا۔ جب تبدیلی مذہب کو دیکھنے کو ملتا رہے گا۔ دین دھرم کے نام پر اگر لوگوں کا شوشن کیا جاتا ہے اور ان کا حق نہیں دیا جاتا تو اس سے زیادہ بڑی بات اور کیا ہو سکتی ہے۔ ایک مذہب کو بدل لینے سے انسان کی ضرورتوں اور انسان کی سماجی حیثیت کا بدل جانا یہ کوئی ضروری بات نہیں ہے اسی طرح سے میں آپ کے سامنے ایک واقعہ رکھنا چاہتا ہوں۔ جس سے اس پر بھرپور روشنی پڑ سکتی ہے۔

سپریم کورٹ کا ایک فیصلہ آیا تھا ۱۹۵۳ء میں۔ میں سمجھتا ہوں کہ یہ پہلا فیصلہ تھا۔ ایک مہار جو شڈولڈ کاسٹ کا آدمی تھا اچھوت کا مہار کہلاتا تھا اس نے اپنا مذہب بدل کر اس زمانے میں ایک چھوٹا سا پنتھ چلایا تھا۔ مہار پنتھ۔ مجھے نہیں معلوم۔ آج بھی اس پنتھ کا وجود ہے یا نہیں۔ اس نے اس پنتھ کو قبول کر لیا۔ اس پر کیس چلا۔ ہماری سپریم کورٹ تک یہ کیس پہنچا۔ اور شڈولڈ کاسٹ ہونے کا سرکاری فائدہ اسے نہیں ملے گا۔ یہی فیصلہ اس زمانے میں حکومت کی طرف سے تھا اس پر جسٹس بوس نے زبردست بحث کے بعد ۱۹۶۸ء میں اسی اسکالر پر سپریم کورٹ نے شاندار اور تاریخی فیصلہ دیا تھا کہ جب کسی کا مذہب بدلتا ہے تو ہمیں یہ نہیں دیکھنا چاہیے کہ مذہب بدلا ہے بلکہ ہمیں

کمیشن ۱۹۶۵ میں کیرل میں آیا جسکا پیراگراف نمبر ۲۵ ہے۔ چوتھا "ایلایہ پیرومال کمیشن" ۱۹۶۹ میں آیا۔ تامل ناڈ سے پانچواں "سنتھانم کمیشن" ۱۹۷۰ میں آیا۔ گورنمنٹ آف انڈیا کا چھٹا "چندمبرم رپورٹ" جون ۱۹۷۵ میں تمل ناڈ سے آئی۔ ساتواں "گوونڈ میمن رپورٹ" ۱۹۵۵ میں کیرل سے آئی۔ اس سارے کمیشنوں میں یہ بات کہی ہے کہ شڈولڈ کاسٹ کا آدمی اگر عیسائی بن جاتا ہے تو ایسا نہیں ہے کہ اس پر ظلم و جبر ہونا ختم ہو جاتا ہے بلکہ اس پر ویسا ہی ظلم ہوتا رہا ہے جیسا کہ اس کے عیسائی ہونے سے پہلے اس کے شڈولڈ کاسٹ میں سوچت الوسوچت ذات کی بنیاد پر لوگوں کا ہوتا رہتا ہے۔ اس لیے ان کو ہر طرح کی سرکاری سہولت ملنی چاہیے۔ میں نے ہائی کورٹ کا فیصلہ بھی آپ کے سامنے رکھا میں نے سپریم کورٹ کا فیصلہ بھی آپ کے سامنے رکھا۔ میں نے ساتوں کمیشنوں کے فیصلے بھی آپ کے سامنے رکھے مگر اب اس میں ذرا ہم اپنی حکومت کے ناکارہ پن کا جائزہ بھی ضرور لینا چاہیں گے۔ کہ جب سپریم کورٹ کا فیصلہ آیا تو اس فیصلہ پر عمل کروایا گیا ہے یا نہیں۔ کروایا گیا۔ کمیشنوں نے جو فیصلہ دیا ان کمیشنوں پر سرکار نے عمل کیا یا نہیں کیا۔ کمیشنوں کے فیصلوں پر تو اکثر یہ دیکھا کا مسئلہ مسلسل آیا تو ۱۹۷۵ میں بھی یہ بات اٹھی۔ ۱۹۷۶ میں بھی یہ بات اٹھی اور ۱۹۹۲ میں سپریم کورٹ کے سامنے پھر یہ معاملہ آیا۔ مگر اس زمانے کے سپریم کورٹ کے ججوں نے بھی جسٹس بوس کے فیصلہ کو بحال رکھا اور اسی فیصلہ پر اپنا فیصلہ بھی دیا۔

اس کے بعد اب اس سلسلہ میں ذرا ہم کمیشنوں کا جائزہ لیں۔ ۱۹۹۲ میں رنگناتھ مشرا کمیشن کے فیصلہ میں بھی یہ مسئلہ اٹھا تھا اور ۹ میں سے ۸ ججوں نے یہ کہا تھا کہ مذہب کو تبدیل کرنے سے ذات نہیں بدلتی تو پھر جو لوگ شڈولڈ کاسٹ ہو گئے ہیں ان کی سماجک حالت اگر نہیں بدلتی ہے تو پھر مذہب بدلنے کی بنیاد پر ان کو ریزرویشن نہ ملے۔ ان کو شڈولڈ کاسٹ کی وہ عام سہولیتیں نہ ملیں جو عام سرکاری اعتبار سے عام شڈولڈ کاسٹ کو ملتی ہے۔ یہ بات تو ہمارے لیے بہت ہی قابل ندامت ہے۔ اب میں کمیشن کی بات آپ سے کرنا چاہتا ہوں کہ کمیشن کس طرح کے آئے اور سارے کمیشنوں نے بھی اسی بات کی سفارش کی ہے۔ جو کچھ سپریم کورٹ کے ذریعہ ہمیں سننے اور دیکھنے کو ملتی ہے۔ پہلا کمیشن "کاکا کلیلکر کمیشن" صفحہ نمبر ۵۰ اور ۵۱ اور دوسرا آگرہ پردیش کا "بیک ورڈ کلاس کمیشن" پیج نمبر ۲۰۳ جو ۱۹۷۰ میں آیا۔ "میسرا کمار پلے

عام طور پر یہ چیز دیکھنے کو ملتی ہے جو دن کے اجالے میں لوگوں کو قتل کر رہا ہو سارا زمانہ اس کو دیکھتا ہو۔ ہم اکثر و بیشتر یہ دیکھتے ہیں کہ کمیشن بن جاتا ہے۔ کمیشن پر عمل نہیں ہوتا اور مجرم دندناتا ہوا گھومتا رہتا ہے تو گورنمنٹ آخر یہ کمیشن کس لیے بناتی ہے۔ اگر کمیشن کی رپورٹ پر عمل کرنا ہو تب تو حکومت کو کمیشن بنانا چاہیے ورنہ حکومت صاف طریقہ سے کہہ دے کہ ہم بہت ہی للو پنجو ہیں ہمارے ہاتھ میں کسی کا اقتدار نہیں ہونے والا ہے۔ ہم کو زمانے کو فیس کرنا نہیں آتا ہے۔ ہم کو چیلنج کا مقابلہ کرنا نہیں آتا ہے۔ ہم کو حقدار کا حقوق دینا نہیں آتا ہے۔ ہم کو ظالموں کا ہاتھ توڑنا نہیں آتا ہے۔ ہم کو بے ایمانوں کو لگام دینا نہیں آتا ہے۔ ہم کو حقداروں کو ان کی منزل تک پہنچانے کا شعور اور سلیقہ نہیں ہے۔ حکومت کمیشن کے نام پر آخر حقداروں کے حقوق کے دینے میں اتنا لمبا چوڑا عرصہ کیوں لیتی ہے۔ اب کمیشن والوں کا بھی کمال ہے۔ کمیشن جن لوگوں کے نام سے بنایا جن لوگوں کو اس کی ذمہ داری دی گئی۔ ان لوگوں نے ایمانداری کے ساتھ اس پر کام کیا۔ جو بھی دور گزرا چھان بین کرنے کے بعد حکومت کے سامنے انھوں نے رپورٹ رکھ دی مگر۔

جاتا ہے کہ کوئی بھی حساس مسئلہ اگر پیدا ہوتا ہے۔ کوئی بھی سینسیٹیو میٹر اگر آتا ہے تو اس پر حکومت اپنی جان سردست بچانے کے لیے کمیشن مقرر کر دیتی ہے۔ حالانکہ حکومت اس وقت بھی اس بات کو اچھی طرح سے محسوس کرتی ہے کہ کمیشن مقرر کرنے کی کوئی ضرورت نہیں ہے دن کو دن ہی کہنا چاہیے۔ سورج نکلا ہوا ہے۔ حکومت سے کہا جاتا ہے کہ سورج نکلا ہے۔ رات نہیں ہے مگر حکومت اس پر بھی کمیشن مقرر کرتی ہے کہ ہم کمیشن مقرر کرتے ہیں کہ سورج نکلا ہے یا رات کے بارہ بجے ہیں۔

کچھ ایسے حساس مسئلے ہوتے ہیں جن پر کمیشن کی کوئی ضرورت محسوس نہیں کی جاتی ادھر کمیشن کے بنا وہ چیز آنکھوں سے دیکھی جا سکتی ہے۔ آنکھوں سے دیکھ کر دل و دماغ سے سمجھی جا سکتی ہے۔ اگر کہیں آگ لگ گئی ہے۔ آگ لگانے والے موجود ہوں دیکھے جا رہے ہوں رنگے ہاتھوں پکڑے گئے ہوں تو اس وقت ان کو سزا نہ دے کر ان کی سزا میں ڈھیل دینے کا ایک راستہ پیدا کر دیا جاتا ہے کمیشن بنا دیا گیا۔ کمیشن ایک زمانے کے بعد رپورٹ دیتا ہے۔ تب تک اس مسئلہ کو لوگ بھول جاتے ہیں۔ معلوم نہیں مجرم کو کیفر کردار تک پہنچایا بھی جاتا ہے یا نہیں بھی پہنچایا جاتا ہے

کے لیے مگر جب منڈل کمیشن کی رپورٹ آگئی تو اس کو ایک دو سال نہیں دس گیارہ سال تک گودا کھانے کے لیے فائلوں کے اندر بند رکھا گیا اور جب اس کمیشن پر ایک حکومت نے ایمانداری کے ساتھ عمل کرنے کے لیے اسی ہاؤس میں قدم اٹھایا تو وی۔ پی۔ سنگھ سرکار کو اکھاڑ کر پھینک دینے کی ہر مذموم اور ناپاک کوشش کی گئی۔ منڈل کمیشن کے ذریعہ حقداروں کے حقوق کے لیے جب ہم پبلک میں بات کرتے تھے اوپر پتھر چلائے جاتے تھے۔ میں اچھی طرح سے جانتا ہوں کہ حقداروں کے حقوق کے لیے جو لوگ حکومت کے مقابلے میں کھڑے ہو جائیں یا عوام الناس میں بیداری کی لہر پیدا کریں تو ان پر پتھر چلائے جاتے ہیں۔ ان کا سر توڑا پھوڑا جاتا ہے۔ تو یہ لیڈروں کا اور حقداروں کا حق دلانے والوں کا سر نہیں توڑا جاتا ہے۔ یہ حقداروں کے پیٹ پر پتھر مارا جاتا ہے۔ یہ حقداروں کے سر پر پتھر مارا جاتا ہے۔ یہ حقداروں کی نسلوں کو کچلنے کا کام کیا جاتا ہے۔ اسی طرح سے گوپال سنگھ کمیشن آیا۔ گوپال سنگھ کمیشن مائنارٹیز کے حالات کو دیکھنے کے لیے لایا گیا تھا۔ حکومت نے یہ کمیشن بنایا تھا کہ وہ دیکھے کہ مائنارٹیز کو کون کون سی پریشانیاں ہیں۔ کون کون سی سہولیتیں دی جانی چاہییں مائنارٹیز کے

"مریض عشق پر رحمت خدا کی
مرض بڑھتا گیا جوں جوں دوا کی"

کمیشن کی رپورٹ آگئی۔ سچا پٹل پر بھی رکھ دی گئی۔ حکومت کے ایوان میں بحث بھی ہو گئی۔ کیبنٹ میں چرچا بھی ہو گئی۔ مگر معلوم نہیں وہ کون سا ڈر رہتا ہے جس کی بنیاد پر اس کمیشن کی رپورٹ اور فائل کو گودا کھانے کے لیے ڈال دیا جاتا ہے۔ ایک دو کمیشن کی رپورٹ کی نظیر نہیں۔ میں درجنوں کمیشن کی رپورٹ کی نظیر دے سکتا ہوں۔ آپ کو مگر معلوم نہیں کہ حکومت وقت کی کونسی مصلحت ہوتی ہے جس کی بنیاد پر وہ حقائق کو منظر عام پر لاتے ہوئے ہچکچاتی ہے۔

سر۔ میں آپ کے ذریعہ حکومت سے یہ کہنا چاہوں گا کہ حکومت اس طرح کے طریقہ بند کرے اور نہایت ایمانداری کے ساتھ حقداروں کے حقوق پر نگاہ رکھے۔ منڈل کمیشن آیا۔ منڈل کمیشن جس زمانہ میں بنا تھا منڈل کمیشن کا پس منظر" بیک گراؤنڈ" کیا تھا۔ منڈل کمیشن کے ذریعہ پسماندہ طبقات کے ریزرویشن کی بات کہی گئی۔ ان جاتیوں اور ان قبائل کا نام بھی منڈل کمیشن کی فہرست میں نوٹ کر کے داخل کر دیا گیا حکومت نے منڈل کمیشن بنوایا تھا حقداروں کا حقوق دینے

کے قانون کے ذریعہ سب کی حفاظت کی جائیگی۔ بابری مسجد کے سلسلے میں سپریم کورٹ کا کلیر فیصلہ تھا کہ اس عمارت کی ہر طرح سے حفاظت کی جائے۔ جس وقت تک سپریم کورٹ کا آخری فیصلہ نہیں آجاتا اس وقت تک اس جگہ یہ سارا کنٹرو ورشل معاملہ ہے اس میں کہیں پر ہاتھ نہ لگایا جائے۔ ایک اینچ زمین کو ادھر ادھر نہ کیا جائے۔ ایک اینٹ نہ کھینچی جائے۔ یہ سپریم کورٹ کا فیصلہ تھا۔ مگر جس وقت اس کے گنبد توڑے جا رہے تھے۔ جس وقت اس کی بنیاد کھسکائی جا رہی تھی۔ جس وقت بابری مسجد پر حملہ کر کے ہندوستان کے پارلیمنٹ کی وقار کا جنازہ نکالا جا رہا تھا۔ میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ حکومت اگر کمیشن کے ذریعہ آئی ہوئی رپورٹوں پر سستی برتتی ہے تو تھوڑی دیر کے لیے حکومت کی سیاست سمجھ میں آتی ہے۔ مگر سپریم کورٹ کا واضح فیصلہ آنے کے بعد بھی اگر حکومت مسجد کو بچانے کے لیے تیار نہیں ہوتی ہے۔ اگر حکومت جب تک مسجد نہیں گر جاتی ہے اس وقت تک ایک بھرشٹ گورنمنٹ کو گرانے کے لیے تیار نہیں ہوتی ہے تو میں کہنا یہ چاہتا ہوں کہ

ہوا ہی جو رہے گی تو اے نسیم بہار
کہاں سے آئیگی رعنائیاں چمن کے لیے

لوگوں کو ترقی کی لکھے دھارا کے ساتھ کیسے جوڑا جانا چاہیے۔ ساری پرابلمس پر ڈاکٹر گوپال سنگھ کمیشن نے کھل کر اور تفصیلی جائزہ لے کر اس سبھا کے سامنے ملک کے سامنے رکھی۔ لیکن آج تک اس پر عمل نہیں ہوا۔ آج تو گورنمنٹ کی عجیب و غریب عادت ہو گئی ہے اگر کمیشن کی رپورٹ پر عمل نہیں ہوتا ہے تو مجھے تعجب نہیں ہوگا۔ اس لیے مجھے تعجب نہیں ہو رہا ہے کیونکہ حکومت اتنی اندھی ہو گئی ہے اتنی بہری بن چکی ہے کہ سپریم کورٹ کے فیصلوں پر بھی عمل کرنے کی ضرورت نہیں دکھلاتا۔ سپریم کورٹ اس ملک کی گریما ہے۔ سپریم کورٹ اس ملک کے لوگوں کی عزت آبرو کی حفاظت کرنے کا آخری ہتھیار ہے۔ سپریم کورٹ کے ذریعہ جو فیصلے ہوتے ہیں۔ ان فیصلوں پر بھی عمل درآمد اس ملک کی سرکار نہیں کراتی تو اس سے زیادہ شرمناک بات اور کیا ہو سکتی ہے۔ یہ بابری مسجد کا مسئلہ جو تھا۔ فرقہ پرست چاہتے تھے کہ یہ بابری مسجد توڑ دی جائے مگر ایک سیکولر ملک اس بات کی اجازت نہیں دیتا کہ کسی کے دین دھرم میں زبردستی کسی طرح کی مداخلت کی جائے۔ کوئی سیکولر سرکار کسی بھی مذہبی نشانی کو توڑنے کی اجازت نہیں دے سکتی۔ ہمارے ملک کا قانون وچن بدھ ہے۔ اس بات کیلئے کہ اس ملک میں جتنے بھی دین دھرم کرم ہیں سب کی حفاظت ملک کی سرکار کرے گی ملک

میں بستا ہے۔ ہر دھرم کرم کی پرمپرائیں ہمارے ملک میں جاری و ساری ہیں۔ سر محمد اقبال نے۔

"سارے جہاں سے اچھا ہندوستان ہمارا
ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستان ہمارا"

جب کہا تھا تو صرف شاعری نہیں کی تھی۔ بوجھ تھی اس چیز کے پیچھے۔ سب کے حقوق کی حفاظت اسی دھرتی پر ہو۔ سب کو محبت کے ساتھ اسی دھرتی پر عزت نفس دے دی۔ آج جب کسی کا حق مر رہا ہو تو ہماری بنیادی ذمہ داری ہے کہ ہم حقداروں کے حق کے لیے دار و رسن سے بھی اگر گزرنا ہو تو ہمیں شرمندہ نہیں ہونا چاہیے۔ جیل اور ریل سے بھی گزرنا ہو تو گزر کر کے حقداروں کو حق دلانے کی پوری پوری کوشش کرنی چاہیے میں آپ سے کہنا چاہتا ہوں کہ عدالت کے فیصلہ پر اگر عمل نہیں ہوگا۔ عدالت کے فیصلے کو اگر ٹھکرا دیا جائے گا۔ عدالت کے حکم کو اگر بچوں کا تماشہ بنا دیا جائے گا تو کون اعتماد کرے گا۔ ملک کی عدالت پر۔ کون بھروسہ کرے گا ملک کی حکومت پر۔ جہاں حقداروں کا حق سپریم کورٹ دلوا رہا ہو۔ مگر وقت کی حکومت اس کا پالن کرنے کے لیے تیار نہیں ہے۔ جہاں حقداروں کا حق ہائی کورٹ دلوا رہا ہو۔ مگر موجودہ حکومت حقداروں کا حق دلانے کے لیے منہ پھیر لیتا ہے ایک فیصلہ کرنا ہوگا۔ عوام اور ان کی ذمہ داری ملک کی حکومت اور اس کی ذمہ داری اور ہر ایک کو ہر ایک کے حق کی حفاظت کے لیے اپنے دل و دماغ میں بہترین جذبہ پیدا کرنا چاہیے تاکہ ملک کا جذبہ باہمی زندہ رہے۔ ملک کی گنگا جمنی تہذیب زندہ رہے۔ ملک کی پیار محبت کی پرمپرا جاری رہے۔ کوئی بھی ملک نفرت سے نہیں چلتا کوئی بھی ملک غضب کرنے کی نیت سے نہیں چلتا۔ کسی بھی ملک کی حکومت اگر لوگوں کا حق غضب کرتی ہے تو نیک نام حکومت نہیں بدنام حکومت کہلاتی ہے۔ کسی بھی ملک کی کوئی بھی حکمراں پارٹی اگر لوگوں کو تحفظ دیتی ہے تو نیک نام پارٹی کی تاریخ میں اس کا چہرہ لکھا جاتا ہے۔ اس لیے سوال شیڈولڈ کاسٹ شیڈولڈ ٹرائب۔ سکھ عیسائی کا نہیں سوال ملک کے وقار کا ہے اور ملک میں رہنے والی قوموں کی عزت نفس کا ہے۔ ہندوستان نام صرف پہاڑوں دریاؤں نرمدا۔ چناب۔ ڈل جھیل ہندوستان کا نام نہیں ہے۔ ہندوستان ان جھیلوں میں تیرنے والے انسانوں کا نام ہے۔ ہندوستان ان پہاڑوں میں گزرنے والے آدمیوں کا نام ہے۔ ہندوستان اس ملک میں رہنے والے انسانوں کا نام ہے۔ اور اس ہندوستان میں آئین فخر ہے اس بات کا کہ ہر مذہب اس ہندوستان

امیر گھرانے کے لوگ اپنے بچوں کو پیدا ہونے کے بعد .....

THE VICE -CHAIRMAN (SHRI V. NARAYANASAMY): If the House agrees, I will request Mr. Satya Prakash Malaviya to occupy the Chair.

اب سبھا ادھیکش "شری ستیہ پرکاش مالویہ" پیٹھا سین ہوتے

مولانا عبیداللہ خاں اعظمی (اڑیسہ): چیئرمین صاحب میں یہ عرض کر رہا ہوں۔ آج یہ جو مسئلہ اٹھا ہے یہ صرف اس بنیاد پر اٹھا ہے کہ اس کے علاوہ اس کا کوئی پس منظر نہیں ہے کہ حکومت قائم ہوتی ہے حقداروں کا حقوق دلانے کے لیے حکومت کا قیام ہوتا ہے ساما جیک انصاف کے لیے حکومت شہرت پاتی ہے ظلم کا سر کچلنے کے بعد۔ دنیا میں جتنے بھی مذہب ہوں۔ دنیا کے ہر مذہب نے ظلم کے خلاف پوری طاقت کے ساتھ لڑائی لڑی۔ دنیا کی جتنی سنجیدہ اور ایماندار حکومتیں ہیں وہ حقداروں کا حق دلانے کے لیے۔ بڑی بڑی مصیبتیں جھیل جاتی ہیں۔ کبھی کبھی اپنی حکومت سے ہاتھ دھونا پڑتا ہے۔ کبھی کبھی اپنی جان سے ہاتھ دھونا پڑتا ہے۔ اسی ملک میں گاندھی جی کی مثال دے سکتا ہوں۔ گاندھی جی کو قتل صرف اسی لیے کیا گیا کہ وہ حقداروں

اس لیے میں کہنا چاہوں گا کہ ان سارے کمیشنوں کے بعد حکومت کو شرم و حیا کا جو حصہ اگر بطور خیرات و زکوۃ ملا ہو تو حکومت کو چاہیے کہ وہ پہلی فرصت میں اس بل کو قانونی درجہ دے کر شیڈولڈ کاسٹ اور شیڈولڈ ٹرائبس کو جو حقوق مل رہے ہیں وہ دلت عیسائی کو بھی حق ملنے چاہیں۔ نارائن سامی جن کے پرائیویٹ ممبر بل کے ذریعہ بہت ساری باتیں ابھر کر سامنے آرہی ہیں۔ ابھی تو کچھ اس طبقے کے حقوق کی بات سامنے آئی ہے جو طبقہ ہماری نگاہ میں آگیا۔ ابھی معلوم نہیں ہمارے اتنے بڑے ملک میں ۸۴ کروڑ کے ملک میں کتنے جات ایسی ہیں جنکی آواز پارلیمنٹ تک نہیں پہنچتی ہے۔ جن کے حقوق کے سلسلے میں آواز ہی نہیں اٹھی ہے۔ انکے دکھ درد اور پیڑا کو بھی جانا نہیں گیا۔ مگر معلومات کی دنیا میں جتنی باتوں کی معلومات ہو جائے گی۔ جتنے حقداروں کے حقوق کی معلومات ہو جائے گی اس کے لیے ہم پوری کوشش کریں گے ہم ان کو انکے حق دلوائیں۔ میں اس موقع پر حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم کو کوٹ کرنا چاہوں گا۔ ساما جیک نیائے کی لڑائی مکہ کی سرزمین پر بلال اسلام لڑے تھے۔ انکے بچپن کی بات۔ عرب کا رسم و رواج یہ تھا کہ عرب کے لوگ

[1] Transliteration in Arabic Script.

دیکھنا ہے تو تم کو بند کمرے سے باہر نکلنا ہوگا۔ اور تم بند کمرے کی چھت پر جب بیٹھ جاؤ گے تو قیامت ہوگی تمہارے سامنے جان کو اس پھول کی خوشبو معطر کر رہی ہوگی۔ تو گاندھی جی نے تمام مذاہب۔ انکی تعلیمات تمام دنیا کو مہذب سماج کو اسی طرح کی خوشبو سے تعبیر کیا تھا اور حقدار کے حق کی لڑائی لڑنے والا اپنے وجود پر گرمی اور جاڑے کے دنوں میں بھی ایک معمولی سا کپڑا رکھتا تھا اس طرح سے دنیا میں جتنے بھی مہاپرش پیدا ہوئے ہیں۔ جتنے بھی دنیا میں مذہب ہیں۔ ہر مذہب نے اس طرح کی تعلیم دی کہ حقداروں کے حق کی حفاظت کون سا تمہارا فرض ہے۔ مذہب کی اگر حکومت ہوتی تو وہ بھی حقداروں کے حق کو تسلیم کرتے ہوئے ظالموں کے منہ سے نکالتا اور سماج میں اگر حکومت ہوتی ہے چاہے وہ سوشلزم کے نام سے ہو۔ چاہے سیکولرازم کے نام سے ہوں۔ کسی بھی طرح کی حکومت ہو۔ اس سرکار کا یہ فرض ہے۔ یہ کرتو یہ ہے کہ حقداروں کے حق ایمانداری کے ساتھ دیے جائیں۔ میں نے اس سلسلہ میں ایک بات کہی تھی کہ بانی اسلام حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے حقدار کے حق کو ماں کی گود سے پہچانا تھا۔ کے حقوق کو دلوانے کے لیے ظالموں کی آنکھوں میں آنکھیں ڈال کر کھڑے ہو گئے تھے ظالموں کو یہ گوارہ نہیں تھا کہ ان کے سامنے ذات پات کی بنیاد پر انسانوں کے حق کو لوٹ لینے کی سازش تھی۔ گاندھی جی ذات پات اور دین دھرم کی بنیاد پر انسانوں کے حق کو لوٹ لینے کی سازش تھی گاندھی جی ذات پات اور دین دھرم کی بنیاد پر کسی حقدار کا حق مار دینا نہیں چاہتے تھے۔ افریقہ کی وادی میں گاندھی جی نے کالوں کے حقوق کی لڑائی لڑی۔ ہندوستان میں تن کے گورے من کے کالے انگریزوں کی غلامی سے نجات دلانے کے لیے گاندھی جی ہماری آزادی کے حقوق کے تحفظ کی لڑائی لڑ رہے تھے اور اس ملک میں گاندھی جی نے دلتوں کے لیے بھی لڑائی لڑی۔ گاندھی جی نے مسلمانوں کے لیے بھی لڑائی لڑی۔ گاندھی جی ایک ایسے شخص تھے جو مذہب کی کوٹھری کے اندر بند ہو کر اپنی کوٹھری کے اچھے فرنیچر کو دیکھ کر دوسرے کے مکان کے فرنیچر کے بارے میں گمان لگا کر برا نہیں کہتے تھے۔ بلکہ ان کا سیدھا ماننا تھا کہ ساری کائنات کی اچھائیوں کو تم اندر کمرے میں بیٹھ کر نہیں دیکھ سکتے۔ بند دل اور دماغ کے ذریعے نہیں دیکھ سکتے۔ اگر ساری کائنات کی اچھائیوں کو تمہیں

ایک سائڈ سے۔ داہنی سائڈ سے انھوں نے پیا۔ ان کے جوان ہونے کے بعد یہ سوال ان سے پوچھا گیا۔ انھوں نے اس سوال کا جواب یہ دیا ہے کہ میں ساماجک نیائے کا سورج بن کر اس دنیا میں پیدا ہوا ہوں۔ میں اپنی ماں کی گود میں جب دودھ پی رہا تھا تو میں دونوں سائڈ سے دودھ پینے کا حقدار تھا۔ اس لیے کہ میں اپنی ماں کا اکلوتا بیٹا تھا۔ مگر جس دائی ماں کی گود میں دودھ پی رہا تھا۔ میرے گھر والے اس کو روپیے پیسے دلوا کر اس سے دودھ پلوا رہے تھے۔ اس دائی کی گود میں میں نے دونوں سائڈ کا اس لیے نہیں پیا تھا۔ کہ صرف میں اکیلا دودھ پینے والا بچہ نہیں تھا۔ اس کا اپنا بیٹا عبداللہ بھی اس کا دودھ پی رہا تھا۔ اگر محمد دونوں سائڈ کا دودھ پی لیتا تو حقدار کا حق مر جاتا۔ محمد حقدار کا حق دلوانے آیا ہے۔ حقدار کا حق مارنے کے لیے نہیں آیا ہے۔ چنانچہ ہم نے ان کی ہسٹری میں دیکھا ہے کہ جتنے اس زمانے کے دولت تھے۔ جس نے اس زمانے کے بیک ورڈ تھے اس زمانے کا جو اپر کاسٹ تھا اس زمانے کا جو ظالمانہ نظام تھا وہ نظام کہتا تھا اس لیے کہ جس کو دنیا میں نیک نامی حاصل کرنی ہے۔ چاہے وہ مذہب ہو۔ چاہے سماج ہو چاہے کوئی قاعدے علمبردار ہو۔ وہ بچپن سے ہی ساماجک نیائے۔ انصاف اور انسانیت کے اتھاہ جذبے کا مالک بن کر کھڑا ہوتا ہے۔ اہل عرب امیر طبقے لوگوں کے جب بچے پیدا ہوتے تھے تو بچوں کو پیدائش کے بعد دو تین ماہ تک ماں کا دودھ پلایا جاتا تھا اور اس کے بعد دیہات کی دائیوں کے حوالے ان بچوں کو کر دیا جاتا تھا اور وہ دائیاں ان بچوں کو دودھ پلاتی تھیں اور وہ بچے دودھ پینے کی عمر جب ختم کر لیتے تھے۔ تو ان دائیوں کو بچوں کے والدین اجرت تنخواہ دیا کرتے تھے۔ حضرت محمد صاحب بھی اونچے گھرانے کے آدمی تھے۔ انکی ماں کی گود سے بھی انھیں لے جا کر دائی کی گود میں دے دیا گیا۔ دو سال تک انھوں نے اپنی دائی کا دودھ پیا۔ مگر اسلامک ہسٹری میں یہ بتلایا جاتا ہے کہ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے صرف داہنی سائڈ کا دودھ پیا اور بائیں سائڈ سے اس بچے نے کبھی بھی دائی ماں کا دودھ نہیں پیا۔ اپنی ماں کا جب دودھ پی رہے تھے۔ تو دونوں سائڈ سے پی رہے تھے مگر جب اپنی دائی کا دودھ پی رہے تھے تو صرف

میں بھی ہمیں یہی آواز ملتی ہے اگر دنیا میں اطمینان سے شانتی کی لہریں پیدا کرنا چاہتے ہو تو اس بات کو یاد رکھو کہ دنیا میں اس وقت تک اطمینان اور شانتی کی لہریں پیدا نہیں ہو سکتیں جب تک حقداروں کے حق ایمانداری کے ساتھ نہ دیے جائیں۔ آج ایک ایسے طبقے کے بارے کی بات پارلیمنٹ میں اٹھی ہے۔ جس کو دلت عیسائی طبقہ کہا جاتا ہے۔ دلت عیسائی طبقے کو حق دینے کے لیے۔ اس کے لیے رورویش بحالی کے لیے پھر ایسا بھی نہیں ہے کہ اس کے پہلے آپ نے رورویشن بحال نہ کیا ہو۔

MOTION OF THANKS ON THE PRESIDENT'S ADDRESS—contd.

उपसभाध्यक्ष (श्री सत्य प्रकाश मालवीय) : अब राष्ट्रपति जी के प्रति धन्यवाद प्रस्ताव पर चर्चा शुरू होगी।

इस में भी मौलाना, ओबैदुल्ला खान आजमी साहब बोलेंगे।

श्री हेच० हनुममतप्पा (कर्नाटक) : आपकी उर्दू बहत कठिन है।

मौलाना ओबैदुल्ला खान आजमी (उत्तर प्रदेश): मैंने तो बार बार इस हाऊस में गुजारिश की है, चेयरमैन साहब से भी यह कहा था, हमारे आज के मौजूदा प्रेजीडेंट और कल के हमारे.....।

श्री हेच० हनुमनतप्पा : मैं आप से रिक्वेस्ट करता हूं कि आप थोड़ी आसान उर्दू बोलिये।

کہ نوکر کو برابری میں بیٹھنے نہیں دیں گے۔ نوکر کو ایک ساتھ میں کھانا نہیں دیں گے۔ دلت اور بیک ورڈ کلاس لوگوں کو بنا کر چھوا چھات کا راستہ کچھ لوگوں نے نکالا تھا۔ یہ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم پہلے انسان تھے عرب کے جنہوں نے اس چھوا چھات کو توڑا۔ جنہوں نے دلتوں کو اپنے ساتھ جوڑا۔ جنہوں نے لوگوں کو اپنا کھانا کھلایا۔ اپنے ساتھ بٹھایا۔ جنہوں نے لوگوں کا جھوٹا کھایا۔ جنہوں نے کہا تھا کہ کالے کو گورے پر اور گورے کو کالے پر کوئی فوقیت نہیں۔ ہر انسان آدم کی اولاد ہے آدمی مٹی سے پیدا ہوتا ہے۔ آدمی اگر بڑا ہوتا ہے تو وہ اپنے کام کے ذریعے بڑا ہوتا ہے۔ انسان اگر بڑا ہوتا ہے تو مانوتا کے رسپیکٹ کی بنیاد پر بڑا ہوتا ہے۔ انسان اگر رسپیکٹیڈ ہوتا ہے تو خدا سے ڈرتے ہوئے خدا کا دھرتی پر مانوتا۔ انسانوں اور خدا کا نمائندہ انسان کہلاتا ہے اس کے ساتھ سماجک نیائے کا راستہ ڈھونڈنے کی بنیاد پر ہوتا ہے۔ میں آپ سے کہنا چاہتا ہوں کہ جتنے بھی بڑے لوگ ہیں حضرت عیسیٰ کا بھی یہی حال تھا۔ رام چندر جی اور کرشن چندر جی کی وانیوں